

Investigation and analysis of power in family relationships and its image in contemporary fars short stories

Elahe Chitsazi^{*}, Kavoods Hassanli^{}**

Jahangir Jahangiri^{*}**

Abstract

The institution of the family and the methods of representing it in literary works, including fiction, have been considered in every era. Sometimes authors are attracted to writing family-centered stories relying on their knowledge of the family situation in their era. One of the issues of interest in sociology studies regarding this institution is the issue of power. Identifying the methods of distribution of power in the family shows many social changes that have occurred over time. In this research, based on sociological studies in the field of family, as well as the opinions of different thinkers in the field of power, the structure of power distribution and the methods of its application, the type of resistance to power and the sources of power generation in family relationships in 87 contemporary short stories by seven contemporary Persian authors in the decades 1960s to 2010s were examined; with the aim of clarifying whether in these stories, the power structure in the family is one-sided and asymmetrical, or based on the model of equal rights. It should also be clarified whether the authors were able to draw a picture of the current state of the family institution in Iran despite the existing restrictions and prohibitions. The results show that in these stories, the family structure

^{*} PH.D.Student of Persian Language and Literature, Shiraz University, Member of the Faculty, Payam Noor University, Faculty of Literature and Humanities, Payame Noor, Tehran, Iran (Corresponding Author), chitsazi9910@yahoo.com

^{**} Professor Persian Language and Literature Faculty, Literature and Humanities, Shiraz, Iran, kavooshassanli@gmail.com

^{***} Associate Professor Department of Sociology and Social Planning, Faculty of Economics, Management and Social Sciences shiraz, shiraz, Iran, jjahangiri@rose.shirazu.ac.ir

Date received: 03/10/2023, Date of acceptance: 12/03/2024

is semi-symmetrical, non-linear and a combination of intimacy and dominance in line with the balance of tradition and modernity. The methods of exercising power are expressed in two ways: persuasion and coercion; but the type of resistance is more passive due to the adherence of members, especially women, to traditions and customs . From among power-generating sources in family relationships In contemporary short-stories, traditional beliefs and social status are given priority and next to them, we have the following issues: emotional dependency; men's job dignity; women's employment; education; men's powerlessness, and women's self-esteem and superstitious ideas.

Keywords: Contemporary Literature, Family, Power in Family, Short Story.

Introduction

One of the most significant issues reproduced in literary works such as folktales, myths, stories, and novels is the relationship among individuals, particularly the relations among the members of the family, as the primary social institution. According to Gurvitch, the family is a phenomenon constantly undergoing transformation, characterized by processes of "construction," "deconstruction," and "reconstruction" (Cheal, 1981: 1). Therefore, studying the transformations of the family can effectively illustrate this perpetual renewal and pose the question of whether these transformations lead towards the construction or destruction of the institution of the family in human societies. Consequently, one way to understand the current conditions of families and the fundamental changes in the structure and relationships among members is to interpret and analyze literary works as a vivid reflection of society. In this regard, due to its inherent capacity, the short story can be suitable. In this research, the nature of power, its distribution within the family institution, and its representation in contemporary short stories were examined with the aim of elucidating how power structures in families are determined by decision-making patterns. Moreover, the sources that generate power in familial relations were investigated.

Methodology

In this research, the widely employed technique of content analysis was used. Eight prominent Persian writers, all recipients of various literary awards and authors of more than one collection of short stories, were selected for investigation. In the selection process of their short story collections, two criteria were considered: firstly, the relevance of the content of the stories to the theme of family, and secondly, the publication date of the collections within the six decades from the 1960s to 2010s.

93 Abstract

Accordingly, in this study, 26 collections of short stories, comprising a total of 302 short stories, were scrutinized. Among these, 87 stories that predominantly emphasized familial relations were singled out for further examination.

Discussion

In this research, the decision-making pattern served as the basis for assessing power distribution in familial relationships within 18 contemporary Persian short stories. Given that the locus of power in familial relationships, as depicted in contemporary short stories, predominantly relies on coercion and compulsion, resulting in a prevalence of authoritarian relationships, the nature of power in familial relationships was categorized into three types: coercive power in authoritarian relationships, relational power in intimate relationships, and legitimate power. It is noteworthy that in relationships characterized by coercion, the subordinate individuals resist power in two active or passive ways. In these stories, resistance by members against authority takes forms such as mutual indifference, punishment, humiliation, threats, and coercion, as well as through verbal behaviors. Sociologists argue that there are resources in family interactions that can empower members. They focus on three sources of income, employment, and education in producing power in families based on the theories of resource and exchange. In this study, all three aforementioned sources, along with other tangible and intangible resources such as gender beliefs, emotional dependency, superstitions, merit and competence, class differences, and beauty, were examined.

Conclusion

In this research, an endeavor is made to address the representation of power within the institution of the family, regarded as one of the most significant social institutions, in the collections of contemporary Persian short stories authored by eight Persian writers, considering the mutual and inextricable influence of literature and society. In the examined stories, the structure and nature of power in familial relationships manifest in authoritarian, intimate, and legitimate forms. Another focal point of the study pertains to the modes of power enforcement. A notable aspect in this regard is the absence of hegemony (negotiation) in familial relationships, hence it is natural for power to be predominantly enforced through coercion. Regarding the sources of power generation, it must be added that three sources, namely gender beliefs, socio-economic status, and ideological influences, are considered the most influential in producing power in familial relationships, underscoring the significance of all three factors in the Iranian familial perspective. According to sociologists, the direct correlation between the

spouses' power levels in familial relationships with gender ideologies, as well as the society's transition from patriarchy to mild patriarchy to transitional equality to complete equality, suggests that the presumed relationship within the Iranian society is mirrored in this study's findings. Moreover, the power structure within families, akin to the broader societal structure in Iran, is undergoing a transition from tradition to modernity. Consequently, contemporary Persian short stories depict power in families neither as entirely patriarchal and centralized, nor completely egalitarian and democratic.

References [In Persian]

- Ameli Rezaei, M. (2019). Family relations in the Persian novel. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Behnam, J. (1979). Family and kinship in Iran. Tehran: Kharazmi.
- Chill, D. (2010). Families in today's world. Translated by Mohammad Mehdi Labibi. Tehran: Afkar.
- Chitsazi, E. (2021). Disempowerment of women in family relationships and methods of confrontation with it in Persian folk tales. The fifth national conference of a new look at popular language and literature. Golestan University.
- Chitsazi, E., and Hasanli, K. (2020). Investigating the distribution of power in family relationships and its representation in Persian folk tales. *Journal of popular culture and literature*, 26.
- Ezazi, S. (2009). Sociology of the family with emphasis on the role of family structure and function in the contemporary era. Tehran: Illuminators and women's studies.
- Mahdavi, M., Sabouri Khosrowshahi, H. Examining the structure of power distribution in the family. *Journal of the Iranian Women's Studies Association*, 2, 28-65.
- Mir Abedini, H. Eighty years of Iranian short stories. TEHRA: Khorshid Book.
- Mir Sadeghi, J. (2003). The world of stories. Tehran: Eshare.
- Mohammadi, B. (2013). Identifying power indicators in the family by qualitative research method. *Cultural sociology*, 1, 139-158.
- Mohammadi, B. (2017). The power structure in family. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Moradi, Mehdi and Others. (2017). Representation of family in Persian novels. *Journal of Sociology of Art and Literature*, 15, 107-134.
- Rahbari, M. (2007). Discourse evolution of power (Essays on the conceptual evolution of power in the classical, middle, modern and postmodern eras. *Law and Political Science Research Journal*, 1, 117-152.
- Sadeghi Fasai, S. (2014). Sociological analysis of the effects of modernization on the Iranian family and the necessity of developing the Islamic Iranian model. *Women in culture and art*, 1, 63-84.

95 Abstract

Sarukhani,B.(2006). Women, power and family: a research on the position of women in the pyramid of power.Tehran, Journal of Women in Development and Politics, 12,29-50.

Sherat,E. Philosophy of continental social sciences. Hadi Jalili translator.Tehran:Ney.

Soltani,A.(2014). Power, discourse and language. Tehran: Ney.

بررسی و تحلیل قدرت در روابط خانوادگی و تصویر آن در داستان‌های کوتاه معاصر فارس

الهه چیت‌سازی*

کاووس حسن‌لی**، جهانگیر جهانگیری***

چکیده

نهاد خانواده و شیوه‌های بازنمایی آن در آثار ادبی از جمله داستان در هر دوره مورد توجه قرار گرفته است. گاهی نویسندگان با شناختی که از وضعیت خانواده در عصر خود دارند به نوشتن داستان‌هایی با محوریت خانواده راغب می‌شوند. یکی از موضوعات قابل توجه در این نهاد، موضوع قدرت و شیوه‌های توزیع آن است. در این پژوهش بر اساس مطالعات جامعه‌شناسی در حوزه خانواده همچنین نظریات مختلف در زمینه قدرت، توزیع قدرت و شیوه‌های اعمال آن، نوع مقاومت در برابر قدرت همچنین منابع تولید قدرت در روابط خانوادگی در ۸۷ داستان کوتاه معاصر از هفت نویسنده معاصر فارس در دهه‌های ۴۰ تا ۹۰ بررسی شد؛ با این هدف که روشن شود در این داستان‌ها ساختار قدرت در خانواده، یک‌سویه و نامتقارن است یا بر الگوی تساوی حقوق استوار می‌باشد. همچنین آیا نویسندگان با وجود محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های موجود توانسته‌اند تصویری از وضعیت امروز نهاد خانواده در ایران را ترسیم کنند. نتایج نشان می‌دهد در این داستان‌ها ساختار خانواده، نیمه متقارن، غیرخطی و ترکیبی از صمیمیت و سلطه در راستای تعادل سنت و مدرنیته است. شیوه‌های اعمال قدرت به دو صورت اقتاع و اجبار نمود می‌یابد؛ اما نوع مقاومت به دلیل پایداری اعضا به‌ویژه زنان به

* دکترای زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شیراز، عضو هیأت علمی، دانشگاه پیام نور، ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، chitsazi9910@yahoo.com

** استاد، زبان و ادبیات فارسی، ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران، kavooshassanli@gmail.com

*** دانشیار، گروه جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی اجتماعی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران، jjahangiri@rose.shirazu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۲

سنت‌ها و عرف، بیشتر منفعلانه است. از منابع تولید قدرت علاوه بر باورهای سنتی و موقعیت اجتماعی که همچنان در اولویت قرار دارند می‌توان به وابستگی عاطفی، منزلت شغلی مرد، اشتغال زن، تحصیلات، ضعف مرد و عزت نفس زن و باورهای خرافی اشاره کرد.

کلیدواژه‌ها: ادبیات معاصر، خانواده، داستان کوتاه، قدرت در خانواده.

۱. مقدمه

۱.۱ جامعه‌شناسی

یکی از مهم‌ترین مسائلی که در آثار ادبی از جمله قصه، افسانه، داستان و رمان، بازتولید می‌شود ارتباط میان افراد به‌ویژه مناسبات میان اعضای خانواده به‌عنوان اولین نهاد اجتماعی است. خانواده دقیق‌ترین و شفاف‌ترین نهاد اجتماعی است که حوادث بزرگ و تاریخی جهان را انعکاس می‌دهد. به اعتقاد گورویچ (Gurvitch) «خانواده پدیده‌ای است که هر لحظه در حال دگرگونی بوده و از فراگردهای «ساخته‌شدن»، «از ساخت افتادن» و «بازساخته شدن» برخوردار است» (چیل، ۱۳۸۸: ۸)؛ از این رو مطالعه تحولات خانواده می‌تواند این نو به نو شدن را به‌خوبی نمایان سازد.

از میان رفتن روابط فئودالی، رشد شهرنشینی، توسعه طبقه متوسط و صنعتی شدن کشور از عواملی هستند که خانواده ایرانی را به‌ویژه پس از دوران قاجار و پهلوی متحول ساخت (مهدی، ۱۳۵۴: ۱). این تحولات، تغییراتی را در ساختار خانواده و روابط میان اعضا پدید آورد. «خانواده پدر-مردمحور سنتی با چالش‌های جدی روبرو شد و برخلاف دگرگونی‌های شکلی و ماهوی سایه این انگاره همچنان سنگین است و ارزش‌های خانواده سنتی همچنان در خاطره جمعی‌اش زنده است» (بهنام، ۱۳۵۷: ۳۲).

باگذشت زمان و ورود ایران به مرحله‌ای خاص از پیشرفت و با توجه به پیامدهای ناخواسته جهانی شدن، ضرورت توجه به خانواده ایرانی بیشتر درک می‌شود؛ زیرا همان‌طور که گفته شد هم شاهد باقی ماندن برخی از هنجارهای الگوی سنتی خانواده که ناهماهنگ و نامتجانس با تغییرات جدید است، هستیم و هم شاهد غفلت در پیش گرفتن الگویی مناسب برای تحلیل و سیاست‌گذاری‌های هم‌سو با نهاد خانواده ایرانی (صادقی فسایی، ۱۳۹۲: ۶۴).

بر این اساس یکی از راه‌های فهم اوضاع کنونی خانواده و تغییرات اساسی در ساختار و روابط میان اعضا، خوانش و بررسی آثار ادبی به‌عنوان آیینۀ تمام‌نمای اجتماع است که در این راستا داستان کوتاه به دلیل ظرفیت‌های موجود برای رسیدن به این هدف می‌تواند مناسب باشد. همانگونه که می‌دانیم برخی از چهره‌های پیشرو و برجسته داستان‌نویسی معاصر ایران از منطقه فارس برخاسته‌اند. نویسندگان در این پژوهش کوشیدند فارغ از عناصر و مؤلفه‌های اقلیمی نشان دهند نویسندگان فارس تا چه میزان در بازنمایی تحولات اجتماعی عصر حاضر در نهاد خانواده در ایران از جمله تغییر در باورهای سنتی و جنسیتی، تغییر در نقش زنان، تغییر ساختار قدرت و شیوه‌های توزیع آن در مناسبات خانوادگی موفق بوده‌اند. البته باید افزود در پاره‌ای موارد از جمله در الگوی تصمیم‌گیری همچنین منابع تأثیرگذار در تولید قدرت در مناسبات خانوادگی، ناخودآگاه به آداب و رسوم، باورهای جنسیتی، فرهنگی و گاه خرافی اقلیم فارس به ویژه در آثار امین فقیری اشاره شد؛ بر این اساس در این پژوهش به پرسش‌های زیر پاسخ داده می‌شود:

۱. قدرت و نوع آن با توجه به تغییر در نقش جنسیت همچنین شیوه‌های اعمال آن در روابط خانوادگی در داستان‌های کوتاه معاصر فارس چگونه بازنمایی می‌شود؟
۲. کدام منابع، قدرت را در روابط خانوادگی در داستان‌ها تولید می‌کنند؟

۲.۱ روش تحقیق

در این مقاله از تکنیک متداول در روش تحقیق تحلیلی-توصیفی یعنی تحلیل محتوا استفاده شد. هفت نویسنده مطرح فارس که دارای بیش از یک مجموعه داستان کوتاه هستند، انتخاب شدند. نویسندگان عبارتند از: سیمین دانشور، ابراهیم گلستان، ابوالقاسم و امین فقیری، ابو تراب خسروی، شهریار مندنی‌پور و محمد کشاورز. در انتخاب مجموعه داستان‌های این نویسندگان، دو معیار در نظر گرفته شد: اول، ارتباط محتوای داستان‌ها با موضوع خانواده و دوم، تألیف داستان‌ها در شش دهه موردنظر؛ براین اساس در این بررسی ۲۶ مجموعه داستان، شامل ۳۰۲ داستان کوتاه مطالعه شد. در این میان ۸۷ داستان که در آن‌ها بیشتر بر روابط خانوادگی تأکید شده است، انتخاب و بررسی شدند. در خصوص استناد به داستان‌های بررسی شده از برادران فقیری در متن مقاله باید افزود مجموعه‌هایی از هر دو نویسنده، طی یکسال منتشر شده است که برای جلوگیری از اشتباه در پانویس به نام هر یک از آن‌ها اشاره می‌شود.

۳.۱ پیشینه و ضرورت پژوهش

بر اساس آنچه در مقدمه گفته شد این پژوهش دارای چهار موضوع اصلی است. هرچند که با این عنوان و این موضوع تاکنون پژوهشی انجام نشده است؛ اما درباره تک تک این مباحث، پژوهش‌هایی در حوزه ادبیات و جامعه‌شناسی صورت گرفته است که نتایج آن‌ها می‌تواند تا حدودی راهگشای پژوهش حاضر باشد. در اینجا به دلیل محدودیت‌های موجود تنها به معرفی پژوهش‌هایی که در راستای دو موضوع قدرت و خانواده در آثار ادبی معاصر و کلاسیک انجام شده است، بسنده می‌شود.

عاملی رضایی (۱۳۹۲)، (۱۳۹۷) به بررسی سیمای خانواده در رمان فارسی دهه‌های شصت تا نود می‌پردازد. او در هیچ‌یک از این پژوهش‌ها به بررسی سلسله‌مراتب قدرت و چگونگی توزیع آن در روابط خانوادگی نپرداخته است. عاملی رضایی (۱۳۹۳) همچنین بازتاب مسائل ناشی از جنگ را بر مناسبات خانوادگی در سه دهه پس از انقلاب بررسی می‌کند. او به این نتیجه می‌رسد که داستان‌هایی که درست پس از جنگ نوشته شده‌اند اغلب با دیدگاهی آرمانی به مشکلات ناشی از جنگ پرداخته‌اند؛ اما در دو دهه ۷۰ و ۸۰ با نگاهی عمیق‌تر به مشکلات جنگ نگرسته شده و درد و رنج‌های پس از جنگ، واقع‌گرایانه‌تر به تصویر کشیده شده است. فاضلی و نظام‌آبادی (۱۳۹۲) به بررسی و تحلیل زن و قدرت در خانواده در شش رمان پرفروش سال‌های ۷۸-۸۸ که نویسندگان آن‌ها زن هستند، پرداخته‌اند. آن‌ها در این پژوهش به این نتیجه رسیده‌اند که شخصیت‌های زن به دنبال تعریف جدیدی از هویت و قدرت خود در خانواده هستند؛ با وجود این زنان در این رمان‌ها عنصری در کنار مردان و نه در برابر آن‌ها تصویر می‌شوند. مرادی و دیگران (۱۳۹۵) شیوه بازنمایی خانواده را در پنج رمان متعلق به دو دهه ۱۳۴۰ و ۱۳۸۰ بررسی کرده‌اند. پژوهشگران در این مقاله که بر اساس نظریه‌ی بازنمایی انجام شده است به این نتیجه رسیده‌اند که با توجه به تحولات صورت گرفته در دو دهه مورد نظر، نقطه مشترکی میان خانواده‌ها وجود دارد و آن روابط پر تنش میان اعضا و در نتیجه واپاشی بنیان خانواده است. چیت‌سازی و حسن‌لی (۱۳۹۸) ساختار قدرت در روابط خانوادگی و بازنمایی آن در قصه‌های عامیانه فارسی را بررسی کرده‌اند. آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که ساختار قدرت در خانواده در این نوع ادبی، سلطه‌گرایانه و بیشتر از نوع سلطه پدر در ارتباط با فرزند است. چیت‌سازی (۱۳۹۹) اقتدارزدایی از زن در روابط خانوادگی و شگردهای تقابل با آن را در قصه‌های عامیانه بررسی کرده است. نتایج نشان می‌دهد زن در روابط خانوادگی به دو

بررسی و تحلیل قدرت در روابط خانوادگی و ... (الهه چیت‌سازی و دیگران) ۱۰۱

شیوهٔ فعالانه و منفعلانه با موضوع اقتدارزدایی مقابله می‌کند. همچنین در این روابط، از دختر بیش از همه، توسط پدر سلب قدرت می‌شود.

نکته درخور توجه، اختلاف موجود در نتایج پژوهش‌های جامعه‌شناسی انجام‌شده در این زمینه است. مهم‌ترین اختلاف، تأثیر میزان منابع قدرت ساز در روابط خانوادگی است؛ مثلاً برخی به این نتیجه رسیده‌اند که رابطهٔ معناداری میان ساختار قدرت در خانواده و تحصیلات زنان وجود ندارد و پاره‌ای از آن‌ها تأثیر تحصیلات و اشتغال زنان را در این زمینه تأیید می‌کنند. قابل ذکر است که برخی از این نتایج به‌وضوح در ادبیات به‌ویژه ادبیات معاصر بازتابی شده است؛ به‌گونه‌ای که توانستیم نمونه‌های زیادی از داستان‌های کوتاه معاصر را با واقعیت‌های موجود معادل‌سازی کنیم. گفتنی است در حوزهٔ داستان‌های معاصر دغدغهٔ اصلی هیچ‌یک از پژوهش‌ها تحلیل قدرت در روابط خانوادگی نیست؛ بر این اساس و با توجه به دل‌نگرانی‌های جامعه‌شناسان خانواده در خصوص وضعیت و سرانجام این نهاد و ضرورت پرداختن به آن در این پژوهش با نگاهی جامعه‌شناختی به داستان‌های کوتاه معاصر، قابلیت‌های این نوع ادبی در بازتاب این نهاد اجتماعی بررسی شد.

۲. مبانی نظری پژوهش

۱.۲ قدرت

مفهوم قدرت در دوران مختلف با تحولاتی فراوانی روبرو بوده است و تعاریف گوناگونی از آن ارائه شده است. در این پژوهش برای تحلیل و بررسی روابط قدرت، نظریه‌های اندیشمندانی چون برتراند راسل، تالکوت پارسونز، ماکس وبر و درنهایت میشل فوکو مطالعه شد. درنهایت در تحلیل داستان‌ها بدون تأکید بر هیچ نظریه‌ای، مناسب‌ترین تعاریف در حوزهٔ قدرت که با ساختار قدرت در روابط خانوادگی تناسب داشت؛ از جمله تعاریف وبر و فوکو مدنظر قرار گرفتند.

به‌طورکلی دو طرز تلقی از موضوع قدرت وجود دارد. برخی قدرت را کنشی یک‌طرفه می‌دانند که بر مبنای زور و سلطه اعمال می‌شود برخلاف آن برخی قدرت را کنشی تعاملی و دوطرفه در نظر می‌گیرند. دنیس رانگ از آن «به قدرت تعاملی» یاد می‌کند (عاملی رضایی، ۱۳۹۶: ۸۲-۸۳).

از نظر ماکس وبر، «قدرت فرصتی است که در چارچوب رابطه اجتماعی وجود دارد و به فرد امکان می‌دهد اراده‌اش را علی‌رغم مقاومت دیگران بر آن‌ها تحمیل کند» (وبر، ۱۳۹۲: ۱۳۹-۱۴۰). در برداشتی دیگر، وبر قدرت را نوعی سلطه می‌داند. از نظر او قدرت با سلطه پیوند برقرار می‌کند. وبر کاملاً شفاف می‌سازد که ویژگی اساسی سلطه عبارت است از تعهد مثبت زیردستان به مرجع اقتداری که مطیع آنند (همان، ۱۳۹-۱۴۰).

در دوران معاصر پس از وبر، چالش برانگیزترین نظر در زمینه قدرت از آن فوکو است. فوکو برخلاف وبر، قدرت را دوطرفه و تعاملی تعبیر می‌کند. مهم‌ترین تحولات فکری فوکو در خصوص سلطه، قدرت و مقاومت است. او معتقد است که «قدرت، نه صرفاً خوب است و نه بد، نه صرفاً مولد است و نه مخرب. در نگاه او قدرت فقط باری بر دوش ما نیست که نهی کند؛ بلکه از این محدوده فراتر می‌رود و تولید می‌کند» (شیرت، ۱۳۹۳: ۲۱۴-۲۲۱). از نظر فوکو هیچ رابطه‌ای از قدرت بدون مقاومت وجود ندارد. او خاطر نشان می‌کند جایی که امکان مقاومت وجود ندارد روابط قدرت هم نمی‌تواند شکل بگیرد (همان، ۲۱۴-۲۲۱).

علاوه بر موارد ذکر شده، قدرت گاه به هژمونی برگرفته شده از آراء آنتونی گرامشی (Antonio Gramsci) تعبیر می‌شود. به عقیده گرامشی قدرت تنها در معنای سرکوب و خشونت کاربرد ندارد. در مفهوم هژمونی، قدرت امری «مورد مذاکره» است. او معتقد است «طبقه قدرتمند با تولید معنا و دانش، به کنترل اذهان می‌پردازند؛ در این صورت، حاکم می‌تواند افراد تحت سلطه را قانع کند که منافع او، منافع همه است به این ترتیب این عقیده باگذشت زمان به قانونی طبیعی و قابل قبول تبدیل می‌شود» (سلطانی، ۱۳۹۲: ۸۲).

بعضی، عواطف انسانی را منشأ قدرت می‌دانند. به نظر آن‌ها قدرت واقعی زمانی ایجاد می‌شود که نوعی محبوبیت در میان باشد. جمله معروف «محبوب‌ترین انسان‌ها، دیکتاتورترین آنانند» از این اندیشه نشأت گرفته است. براین اساس خواسته یک نوزاد ضعیف یا یک فرد مریض می‌تواند بر همه غلبه یابد (ساروخانی، ۱۳۸۴: ۳۴-۳۵).

۲.۲ قدرت در خانواده

خانواده یکی از حوزه‌هایی است که مفهوم قدرت در آن پرکاربرد است چراکه مطالعه ساختار قدرت در خانواده موجب شناخت ساختار روابط قدرت در سطح کلان جامعه می‌شود. بسیاری از محققان توافقی بر مفهوم قدرت در خانواده ندارند؛ لیکن صرف نظر از اختلافات موجود در این حوزه، تصمیم‌گیری را مبنای این بررسی قرار داده‌اند. وقتی پرسیده می‌شود چه کسی اعمال

بررسی و تحلیل قدرت در روابط خانوادگی و ... (الهه چیت‌سازی و دیگران) ۱۰۳

قدرت می‌کند این امر متوجه تصمیم‌گیری‌ها در خانواده است. به نظر بلاد (Blod) و ولف (Wolf) دو پژوهشگری که آغازگر تحقیقات مربوط به تصمیم‌گیری‌ها در خانواده هستند، هرکدام از زوجین میدانی از اقتدار را داراست که مختص اوست بقیه بین هر دو مشترک است و حوزه‌هایی نیز وجود دارد که هیچ‌کدام در آن اقتدار ندارند چنین حوزه‌هایی میانی و راکد به شمار می‌روند. آن‌ها طی نتایجی که از پرسشنامه‌ای با هشت سؤال پنج‌گزینه‌ای درباره‌ی اینکه تصمیم‌گیرنده‌ی نهایی چه کسی است؟ سه شکل از توزیع قدرت را ارائه می‌کنند:

۱. زن مسلط

۲. مرد مسلط

۳. تلفیقی (در صورتی که زن و شوهر هر دو دارای اقتدار باشند) (محمدی، ۱۳۹۵: ۱۶-۱۸).

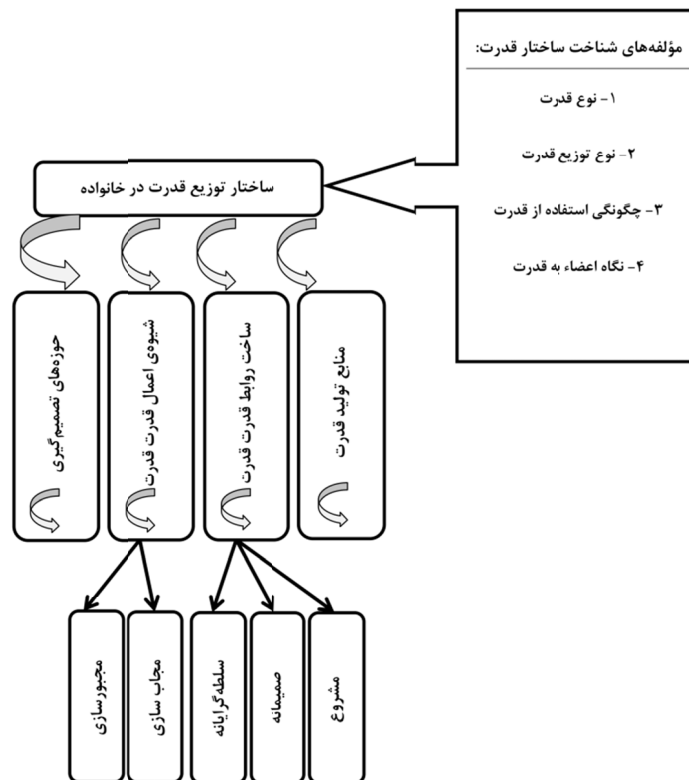
نکته قابل توجه در خصوص پژوهش معروف بلاد و ولف این است که اولاً اقتدار در محدوده‌ی تعداد اندکی از تصمیم‌گیری‌های خانواده سنجیده می‌شود و تأثیر دیگر عوامل از جمله اجتماع نادیده گرفته می‌شود. دوم، پاسخگویان این پرسشنامه تنها زن و شوهر هستند و فرزند مشارکتی ندارد. این مسئله تا حدودی با واقعیت‌های موجود، حداقل در ایران، مغایرت دارد. نویسندگان پس از بررسی بازنمایی خانواده در آثار ادبی و حضور فعال فرزند در داستان‌های کوتاه معاصر و عدم همخوانی گویه‌های جامعه‌شناسی با واقعیت‌های موجود، به این آسیب پی برده‌اند.

محمدی در بررسی قدرت در خانواده کل روابط را در نظر دارد نه تنها تصمیم‌گیری‌های خاص. او معتقد است محقق باید عوامل مؤثر را نه به صورت متغیرهای مستقل بلکه به صورت موزاییکی (تجمعی) در نظر داشته باشد (محمدی، ۱۳۹۱: ۱۴۸). در این میان در برخی از دیدگاه‌ها درباره‌ی ساختار خانواده، قدرت کمترین نقش را دارد یا به گفته‌ای کم‌اهمیت تلقی می‌شود. در این ساختار، زن و شوهر در بسیاری از موارد نه تنها رقابت نمی‌کنند بلکه تصمیم‌گیری‌ها را به یکدیگر واگذار می‌کنند و به یکدیگر احترام می‌گذارند (محمدی، ۱۳۹۵: ۲۶). این رابطه در داستان‌های بررسی شده نمود دارد و با عنوان ساختار صمیمانه در روابط خانوادگی به آن‌ها پرداخته می‌شود.

سیمین

۳. بحث و بررسی

در این پژوهش با مبنا قرار دادن الگوی تصمیم‌گیری در سنجش قدرت در روابط خانوادگی همچنین منابع تولید قدرت در داستان‌های کوتاه معاصر، ساختار توزیع قدرت در روابط خانوادگی در ۸۷ داستان کوتاه معاصر فارس که دارای ۱۱۰ خانواده هستند با بررسی چهار مؤلفه زیر (نمودار شماره ۱) بررسی شد.

نمودار ۱.۳ توزیع قدرت در خانواده در داستان‌های کوتاه معاصر فارس

۱.۳ نوع قدرت

از آنجاکه پایگاه قدرت در روابط خانوادگی همچنین نمود آن در داستان‌های کوتاه معاصر، بیشتر مبتنی بر زور و اجبار است در نتیجه روابط سلطه‌گرایانه رواج بیشتری دارد. در این میان، شیوه‌های اعمال قدرت همچنین مقاومت منفعلانه اعضا در برابر قدرت بر ساختار همراه با

بررسی و تحلیل قدرت در روابط خانوادگی و ... (الهه چیت‌سازی و دیگران) ۱۰۵

سلطه در روابط خانوادگی صحنه می‌گذارد؛ بر این اساس نوع قدرت در روابط خانوادگی به سه دسته قدرت اجبار در روابط سلطه‌جویانه، قدرت ارتباطی در روابط صمیمانه و قدرت مشروع تقسیم می‌شود.

۱.۱.۳ قدرت اجبار

بررسی واقعیت‌های روابط خانوادگی بیانگر این نکته است که ساختار قدرت در خانواده در خلاء به وجود نمی‌آید. تحقیقات انجام‌شده در این زمینه نشان می‌دهند همسران می‌توانند در روابط خانوادگی استقلال و آزادی داشته باشند یا نه، می‌توانند در مسائل مختلف تصمیم‌گیرنده باشند یا خیر، درنهایت، اشتراک مساعی داشته باشند یا خیر. در این صورت با بررسی این مقوله‌ها می‌توان به ساختار مشخصی از قدرت در خانواده دست یافت. در صورتی که پاسخ زن یا مرد به هر یک از پرسش‌های مطرح‌شده منفی باشد ساختار همراه با سلطه میان اعضا از جمله زن و شوهر شکل می‌گیرد (محمدی، ۱۳۹۵: ۴۸). در بررسی این ساختار در داستان‌های کوتاه معاصر، مناسبات خانوادگی بر اساس سه الگوی مرد مسلط، زن مسلط، سلطه متقابل والدین و فرزند بررسی شد.

۱.۱.۳.۱ مرد مسلط

پدرسالاری یا پدر - مردمحوری به معنی آشکار شدن سلطه مرد بر زن و فرزندان و به‌طور کلی گسترش سلطه مرد بر زن در جامعه است (جاوید، ۱۳۸۸: ۸۹). گاهی زنان با مقاومت‌های منفعلانه خود در برابر قدرت مرد، نشان می‌دهند باورهای جنسیتی مبنی بر اقتدار مرد و فرمانبری زن را پذیرفته‌اند؛ بر این اساس باورهای قالبی و ایدئولوژی‌های سنتی منبعی برای تولید قدرت و ابزاری برای تثبیت اقتدار مرد به شمار می‌رود. در این ساختار، زنان، باورهای از قبل پذیرفته‌شده را در قالب ارزش‌های تربیتی به فرزندان خود آموزش می‌دهند؛ بر این اساس فرزندان موقعیت خویش را برحسب القائات والدین درمی‌یابند؛ مثلاً در داستان «دیو» به گفتهٔ راوی داستان که یکی از فرزندان خانواده است:

مادر دوست داشتن پدر را فرضیه می‌داند. پدر خدای کوچک مادر است. مادرم جانم که می‌رفت و می‌آمد بابام بود. مادر می‌گفت: شماها برایم عزیزید، جگرگوشه‌های منید؛ ولی او چیز دیگری است (فقیری^۱، ۱۳۶۸: ۳۶).

نویسنده در این داستان، پیش از آن که قدرت سلطه‌گرایانه پدر را توصیف کند عقیده مادر را نسبت به پدر بازگو می‌کند و به گونه‌ای بر برتری مرد در گفتمان‌ها صحه می‌گذارد؛ اما بعد با کمال تأسف می‌گوید: زنی که این گونه برای مرد خانواده سنگ تمام می‌گذارد در نهایت مرد از زحمات او با این جملات قدردانی می‌کند:

این زندگی برایم جهنم شده. دلم توی این خانه به چی چی خوش باشد. کسی نیست که به آدم برسد. پدر در نهایت تصمیم می‌گیرد ازدواج کند (همان، ۳۸).

در بررسی ساختار قدرت در خانواده، شناخت برخی مفاهیم و شاخص‌ها از جمله: نیازمندی، رضایت‌مندی، مالکیت و اختیارات، پذیرش و احترام میان اعضا می‌تواند معیار مناسبی برای تشخیص نوع قدرت و چگونگی توزیع آن در روابط خانوادگی باشد. در تعدادی از داستان‌ها زنان، سلطه مرد را نه تنها به خاطر فرزندان بلکه نیازمندی به شوهر و نداشتن سرپناهی جز خانه شوهر، تحمل می‌کنند؛ مثلاً در داستان «سرگذشت کوچه» زن معتقد است اگر محض خاطر این دو تا الف‌بیچه نبود و اگر از خدا نمی‌ترسیدم همون شب تریاک می‌خوردم خودمو سربه نیس می‌کردم. (دانشور، ۱۳۴۰: ۴۸). یا در داستان «بلور»، مادر شرایط زندگی را این گونه تعریف می‌کند: دست زدن داشت آن‌هم سر هیچ و پوچ. کاشکی مقصر بودم. او میزد و من تحمل می‌کردم. به کسی نگفتم یعنی کسی را نداشتم که بهش بگم. تازه می‌گفتم همه بالاداری^۲ او درمی‌آمدند که مرده ... زن است که باید بسازد.... (فقیری^۳، ۱۳۶۸: ۱۱۸).

زنان در این داستان‌ها تصویر حقیقی از مادر با همه ویژگی‌هایی هستند که از آن‌ها انتظار می‌رود و جنسیت برخلاف میل آن‌ها داشتن چنین خصلت‌هایی را بر وجودشان بار می‌کند.

ساروخانی معتقد است اگر خانواده در انجام کارکرد عاطفی خود دچار مشکل شود و یا به تدریج آن را از دست بدهد این نهاد به «خانواده اضطراری» تبدیل می‌شود؛ یعنی خانواده‌ای که اعضای آن نه بر اساس محبت و عاطفه بلکه از لحاظ فیزیکی مجبور خواهند بود که در کنار یکدیگر زندگی کنند (ورکیانی، ۱۳۸۴: ۷)؛ برای نمونه در داستان «سرگذشت کوچه»:

یک شب که حالم خیلی بد بود شوهرم باخانم بزرگ او مدن پیشم. من رومو کردم به دیوار و شروع کردم به گریه کردن. میرزا حسن گفت: مخلص کلام، من مرد مسلمونم و میتونم تا چهارتا زن بگیرم. بی‌خودی هم اداواطوار در نیار. اگه سختته راهتو بکشو از این خونه برو ... (دانشور، ۱۳۴۰: ۴۹).

بررسی و تحلیل قدرت در روابط خانوادگی و ... (الهه چیت‌سازی و دیگران) ۱۰۷

در این داستان، میرزا حسن تصمیم می‌گیرد از دختری کم سن و کارمند خواستگاری می‌کند. او به دختر نمی‌گوید زن و دو فرزند دارد؛ تا اینکه زن پس از عقد با میرزا حسن از مردم محله می‌شنود که او زن دارد. ... (همان، ۳۵-۵۲).

تقابل موجود در این داستان متأثر از تقابل «سنت و مدرنیته» در جامعه ایران است. میرزا حسن که پانزده سال با همسر اول زندگی کرده است و تمام سختی‌های زندگی را با او گذرانده اکنون که زندگی‌اش به سامان و امروزی شده است، تصمیم می‌گیرد شریک زندگی خود را هم نو و مدرن کند. او برای اینکه موفق شود همسر مدرن را راضی به ازدواج با خود کند؛ زن اول خود را به‌عنوان پیرزنی که در کارهای خانه به مادرش کمک می‌کند معرفی می‌کند. اکنون که هر دو زن متوجه همه‌چیز شده‌اند او مجبور است شخصیت خود را با هر دو شریک زندگی‌اش همسان سازد. وجود دوپاره میرزا حسن میان دو شریک سنتی و مدرن، سرگردانی جامعه عصر نویسنده را بین سنت روبه‌زوال و تجدد و نوگرایی برنخاسته از بطن جامعه، نشان می‌دهد (میرعابدینی، ۱۳۸۶: ۷۰).

یا در داستان «سرکار محمود»:

زنی تصویر می‌شود که زندگی‌اش فدای هوسرانی همسر و زنان فاحشه جامعه می‌شود و با ترک خانه، انفعال زن در برابر قدرت و سلطه مرد تکرار می‌شود. در این داستان هرچند زن غریبه با ناز و ادا از مرد دلربایی می‌کند و موجب ازهم‌پاشیده شدن زندگی چند ساله زنی دیگر می‌شود؛ اما خود نیز قربانی ستم‌هایی است که در جامعه پس از مرگ شوهر بر او وارد می‌شود. در میان داستان‌های این دوره، بارها به زنانی که پس از مرگ شوهر از محل زندگی خود رانده می‌شوند، اشاره می‌شود؛ برای نمونه در داستان «شاهگل» مردم بعد از فوت ایاز، شوهر شاهگل، با پرتاب سنگ به سوی شاهگل و فرزندانش، او را با خفت و خواری از محل زندگی‌اش بیرون می‌کنند؛ این در حالی است که کوچک‌ترین خطایی از شاهگل سر نزده است. زنان روستا که از زیبایی شاهگل می‌ترسند، در خیال خود، او را مسبب نابودی زندگی‌شان می‌دانند و او را با دو پسرش از روستا بیرون می‌کنند (فقیری^۴، ۱۳۴۲: ۱۵۷-۱۶۵).

یا داستان «مردی که برنگشت» حول محور زندگی ساده زنی به نام محترم شکل می‌گیرد که رویداد اصلی آن، ناپدید شدن ابراهیم (شوهر محترم) است و هیچ دلیلی برای گم شدن او ذکر نمی‌شود (دانشور، ۱۳۴۰: ۵۴). این موضوع یعنی ناپدید شدن مرد، مجدد در داستان‌های دهه پنجاه دانشور در داستان «به کی سلام کنم؟» تصویر می‌شود و در دهه هفتاد، شهریارمندی‌پور این مضمون را در داستان «نظریه پنج شنبه» تکرار می‌کند. در هر سه داستان، مرد، مرکز مقتدرانه

و مستبدانه زندگی یک زن بازنمایی می‌شود؛ هر چند در هر سه داستان، این مرکز مقتدرانه، مستبد و سلطه‌گر نیست؛ اما ناپدید شدنش به دلخواه خود، می‌تواند نشان از سرشت سلطه‌گرایانه مرد داشته باشد.

۲.۱.۱.۳ زن مسلط

در روابط خانوادگی همراه با سلطه زن، زن نسبت به حقوق خود و اقتدار مرد آگاه است؛ اما به دلایلی نه می‌تواند و نه می‌خواهد مرد را به‌عنوان نیروی برتر خانواده بپذیرد. گفتنی است زنان در داستان‌هایی با این ساختار از هیچ منبع قدرت‌سازی برخوردار نیستند و تنها به دلیل ضعف شخصیتی مرد و علاقه‌مندی او سلطه خود را بر مرد اعمال می‌کنند. در میان ۸۷ داستان بررسی شده تنها چهار داستان با این ساختار دیده شد. این تعداد اندک بیانگر این است که در روابط خانوادگی در جامعه ایران در صورت وجود ساختار سلطه‌گرایانه، سلطه با مرد است و زنان بنا به پذیرش هنجارها و باورهای سنتی همچون وابستگی به مرد و دانستن این موضوع که راهی برای بازگشت به خانه پدری وجود ندارد در بیشتر موارد سعی می‌کنند دم نزنند و شرایط را تا پایان زندگی به خاطر خود و به خاطر فرزندان بپذیرند. در داستان «تصادف»:

شرایط موجود خانواده برای دختر چهل ساله اهوازی که بانام نادره به تهران آمده است، به گفته شوهرش نادای فعلی، چندان مطلوب نیست. او می‌خواهد مدرن و امروزی باشد؛ درحالی‌که شوهر بر اساس باورهای کلیشه‌ای جنسیتی می‌خواهد او زنی خانه‌دار باشد و به خانه‌داری، تربیت فرزندان و مراقبت از شوهر بپردازد، اما نادیا زنی ساختار پذیر نیست او زنی ساختارشکن است که خود را اسیر مرد و فرزند نمی‌کند و بدون داشتن کمترین عاطفه و دلبستگی به فرزندان و شوهر از او تقاضای طلاق می‌کند و با مردی که ظاهراً باشخصیتش همخوان است ازدواج می‌کند. در پایان داستان، نادیا خود را زن مدرن و فمینیستی نشان می‌دهد که معتقد به بقای زندگی زناشویی نیست و دوست ندارد خود را تا ابد اسیر زندگی با یک مرد کند. او حرف آخرش را این‌گونه به مرد می‌گوید: «می‌دانی جانم، من ضد دوام و بقای زندگی زناشویی هستم. ازدواج از اداهای بورژوازی است». (دانشور، ۱۳۵۹: ۵۴-۷۴). دانشور در داستان‌ها مکرر زانی را تصویر می‌کند که معتقدند لزومی ندارد زن تا پایان عمر با یک مرد زندگی کند. در داستان «انیس» زن که بعد از همسر اول سه بار شوهر کرده قبل از ازدواج با شوهر دومش که به عقیده بتول خانم، او مرد زندگی نبود، می‌گوید: «می‌ارزید، می‌ارزید آدم

بررسی و تحلیل قدرت در روابط خانوادگی و ... (الهه چیت‌سازی و دیگران) ۱۰۹

چهل روز سفیدبخت باشد و خوش دنیا را بگذراند و بعدش شتر مُرد و حاجی خلاص؛ البته محمد آقا نمرد بلکه آن‌ها با زبان خوش از هم جدا شدند» (همان، ۱۹۷).

یا در داستان «یک زن با مردها»:

دانشور، فساد زنان دهه ۴۰ را نشان می‌دهد. زن به اختیار خود بدون در نظر داشتن وظایف مادری و مسئولیت‌های خانوادگی‌اش، از علاقه شوهر سوءاستفاده کرده، معتقد است زن برای حفظ ظاهر باید یک شوهر داشته باشد (دانشور، ۱۳۴۰: ۹۹). دانشور، در این داستان زن را در تقابل با همه زنان تنها و رنج‌دیده‌ای قرار می‌دهد که ستم مردان خود را در زندگی تجربه کرده و تجربه خواهند کرد؛ از این‌رو زنی ساختارشکن را خلق می‌کند که مرد را ابزاری می‌بیند برای دست یافتن به خواسته‌های خود.

به‌طور کلی در داستان‌هایی با این ساختار، ارزش‌های پست‌مدرن خانوادگی از جمله طلاق، خوداظهاری، خودمختاری و میان راحتی خود و راحتی خانواده، راحتی خود را انتخاب کردن (مدیری و دیگران، ۱۳۹۴: ۲۸۶) تصویر می‌شود. مرد در این داستان‌ها در روابط خانوادگی ایستا و غیرفعال بازنمایی می‌شود و مقاومت او در برابر زن، منفعلانه و به رفتارهای کلامی و گاه فیزیکی محدود می‌شود.

۳.۱.۱.۳ روابط متشنج خانوادگی

رابطه همراه با تشنج از اشکال ساختار سلطه‌گرایانه خانوادگی است. گفتنی است در این ساختار، کفه ترازوی قدرت یا به سمت زن و یا مرد متمایل می‌شود؛ اما گاه دیده می‌شود که هیچ‌کدام از زن و شوهر حاضر نیستند قدرت دیگری را بپذیرند، در اینجا هر دو می‌خواهند فکر خودشان را حاکم سازند؛ از این‌رو ساختار همراه با سلطه به تشنج تبدیل می‌شود و جنگ فرسایشی قدرت برای همیشه در این رابطه باقی می‌ماند؛ برای نمونه در داستان «برهنه و مه»:

پدر هفته‌ها می‌گذرد و به خانه نمی‌آید. او می‌گوید وقتی خانه نیستم خیالم از این راحت است که دشمنی نیست که رویرویم بنشیند و به من زل بزند. جدال میان آن‌ها با نگاه مادر شروع می‌شود. پدر می‌گوید: نمی‌شود به من نگاه نکنی، می‌خواهی ذله‌ام کنی. آن‌وقت است که دهان مادر باز می‌شود که راحت را بگیر و به همان‌جایی برو که آمده‌ای. ... (خسروی، ۱۳۷۰: ۶۱-۶۸).

در این داستان رفتارهای سلطه‌گرایانه والدین، رفتار و گفتار پسر را تحت تأثیر قرار می‌دهد. وقتی مادر از پسر، اوضاع درس و امتحانش را می‌پرسد پسر با بی‌میلی و با خشونت می‌گوید: دلم نمی‌خواهد حرفی بزنم. در داستان قید نمی‌شود که پسر، با کدام یک از والدین رابطهٔ بهتری دارد؛ اما توصیفاتی که از مادر می‌کند بیانگر این است که رابطهٔ خوب و دوستانه‌ای با مادر ندارد و شاید مادر را بیشتر از پدر در این رابطه مقصر می‌داند.

شاید خسروی قصد دارد با خلق اینگونه داستان‌ها معناهای پنهان در ساختار متمرکز قدرت در روابط خانوادگی از جمله سست شدن بنیان‌های خانواده همچنین عدم تفاهم و تقابل و بیزاری از یکدیگر را در سال‌های پس از جنگ نشان دهد.

۴.۱.۱.۳ سلطهٔ متقابل والدین و فرزند

در داستان‌های کوتاه معاصر، نوع قدرت و سلطه‌ای که در ارتباط میان والدین و فرزندان دیده می‌شود صرفاً سلطهٔ همراه با اجبار و یا عامدانه نیست. وجود پاره‌ای محدودیت‌های اجتماعی و به تبع آن مشکلات اقتصادی، پایبندی به باورهای جنسیتی و سنت‌های دست و پاگیر و گاه باورهای مذهبی، ناخودآگاه سلطه را ایجاد می‌کند و برخلاف میل اعضا ساختار قدرت را عمودی و نابرابر می‌سازد. مثلاً در داستان «عروس» دختر بچه سالی تصویر می‌شود که به اجبار مادر در نبود پدر به دلیل فقر اقتصادی مجبور می‌شود با فردی هم‌سن پدر خود ازدواج کند. فاطو دلش نمی‌خواد از بچه‌ها و از عروسک‌هایش جدا شود؛ اما مادر به او نهیب می‌زند که تو دیگر برای خودت خانم شده‌ای. دختر همهٔ حرف‌های مادر را برای دوستان هم سن خود بازگو می‌کند (فقیری^۵، ۱۳۶۴: ۷-۱۰). این‌گونه است که خانواده به‌عنوان اولین آموزگار باورهای جنسیتی به فرزندان معرفی می‌شود. یا در داستان «دست‌ها و دهان‌ها» خانوادهٔ شش نفرهٔ فقیری بازنمایی می‌شود که دائم سر سفره به علت کمی غذا باهم مشاجره دارند. پدر و مادر از فرزندان گلایه دارند که وقت غذا، دائم از سروکله‌ی آن‌ها بالا می‌روند و مانع غذا خوردنشان می‌شوند؛ در مقابل فرزندان هم از دستان بزرگ پدر و مادر شکایت دارند که همهٔ غذا را به سرعت تمام می‌کنند. نهایتاً به پیشنهاد پدر و مادر تصمیم می‌گیرند یک روز، بزرگ‌ترها همهٔ غذا را بخورند و روز بعد کوچک‌ترها ... (خسروی، ۱۳۷۰: ۶۹-۷۸). خسروی برای نشان دادن اهمیت پدر و مادر همچنین لزوم فرمانبر بودن فرزند در روابط خانوادگی از واژهٔ بزرگ‌ترها و کوچک‌ترها استفاده می‌کند. این داستان نشان می‌دهد خسروی به‌عنوان یک نویسندهٔ مدرن و پسامدرن، همچنان قدرت و سلطهٔ والدین از جمله پدر را در روابط و مناسبات خانوادگی لازم می‌داند

هرچند گاهی فرزندان مقاومت می‌کنند؛ اما مادر به‌عنوان راهبر، تعادل را برقرار می‌سازد و طبق روال سنت‌ها همچنان مدافع حقوق پدر در خانواده است؛ برای مثال در این جمله خطاب به فرزندان می‌گوید: «اگر شما به حرف‌های بزرگ‌ترها گوش دهید، پدر اعصابش راحت می‌شود و حتی ممکن است شما را به گردش ببرد.» در مقابل این حرف، فرزندان مقاومت می‌کنند و می‌گویند: «شما همیشه دروغ گفته‌اید، هیچ راه‌حلی وجود ندارد. شما همیشه غذاها را بلعیده‌اید و هیچ‌کس برایتان مهم نبوده.» (همان، ۷۱) و این نشان از ناتمامی مجادله در خانواده‌هایی با ساختار متمرکز و عمودی دارد.

یا در داستان «مومیا و غسل»، پدر خانواده، فرزندان خود را به اجبار در خانه پدری خود حبس می‌کند با این تفکر که همه اعضا باید در کنار هم زندگی کنند. فرزندان که نمی‌توانند این شرایط را بپذیرند، تصمیم می‌گیرند پدر را بکشند (مندنی‌پور، ۱۳۷۵: ۴۳). مندنی‌پور در داستان‌های کوتاه خود می‌کوشد بحران زمانه را از طریق بحرانی کردن فرم متداول و مألوف، برای به نمایش گذاشتن آشفتگی درونی انسان‌ها نشان دهد (میرعابدینی، ۱۳۸۳: ۱۴۶۶). دغدغه‌های شخصیت‌های داستان‌های مندنی‌پور، کم‌کم از سنت پدرسالارانه به مباحث جدی‌تری چون ترس، اضطراب، تنهایی و تشویش از زندگی شهری و فجایع بشری سوق می‌یابد.

۲.۱.۳ قدرت ارتباطی یا صمیمانه

در این ساختار باوجود اینکه سلطه در روابط دیده نمی‌شود؛ اما قدرت موضوعیت دارد و کاملاً متفی نمی‌شود؛ بلکه به حداقل می‌رسد. «ساختار ارتباطی را می‌توان به دو نوع ارتباط بر مبنای علاقه متقابل همچنین خردمندی طرفین طبقه‌بندی کرد. این طبقه‌بندی با طبقه‌بندی روانشناسان اجتماعی بر دو گونه عشق پر حرارت و عشق شفیقانه تناسب دارد. در عشق اول، تجربه هیجانی بسیار شدید است؛ اما در عشق دوم دل‌بستگی عمیق با هیجان کمتر و متعادل‌تر وجود دارد» (فرگاس، ۱۳۷۹: ۲۹۹). قدرت در نوع دوم، قدرت عاطفی و گاه دیالکتیکی است. در نوع قدرت دیالکتیکی که ترکیبی از قدرت عاطفی و اجتماعی است صاحب قدرت، روابط را مدیریت می‌کند؛ برای نمونه در داستان «آوای نیمه‌شب چکه‌ها»:

زندگی زنی تصویر می‌شود که در یک تصادف به شدت سوخته است؛ به طوری که پزشکان از او قطع امید کرده‌اند و به همسرش که تلاش می‌کند به هر طریقی او را نجات دهد یادآوری می‌کنند که برای او بهتر است که بمیرد. مرد تمام وقت خود را در بیمارستان سپری می‌کند و

هر روز با یادآوری خاطرات عاشقانه خود در سال‌ها و روزهایی که با هم گذرانده‌اند سعی می‌کند زن را زنده نگه دارد. (مندنی پور، ۱۳۸۲: ۸۴-۱۰۲).

نویسنده در این داستان، ساختاری صمیمانه، همراه با خردمندی را میان زن و شوهر توصیف می‌کند. روابط میان زن و شوهر خالی از اختلاف نیست؛ اما به گفته خودشان: کم دعوایمان می‌شد. طولانی‌ترین زمانی که باهم قهر بودیم هفت تا هشت ساعت بیشتر طول نمی‌کشید (همان، ۸۹).

صمیمیت در تعدادی از داستان‌ها نتیجه نوعی انتقال است که باگذشت زمان در این ساختار رخ داده است؛ برای نمونه در داستان‌های «قفس» و «پری کوچک دریایی» در ابتدا، ارتباط میان زن و شوهر مشروع و حتی گاه با سلطه همراه است؛ اما وجود یک فرزند، ساختار خانواده را تغییر می‌دهد؛ به گونه‌ای که خود اعضا از این تغییر ناگهانی در شگفت می‌مانند.

گاهی بالعکس، ساختار بعضی از خانواده‌ها که در ابتدا عاشقانه است باگذشت زمان و طی حوادثی تغییر می‌کند تا جایی که خانواده از هم پاشیده می‌شود؛ برای نمونه در داستان «شبی تاریک و خیس»، ارتباط صمیمانه و عاشقانه میان زن و مرد، باخیانت زن، به پایان می‌رسد. (امین فقیری، ۱۳۸۲).

در میان داستان‌های سه دهه ۷۰-۸۰ و ۹۰، زنان در خانواده به دلیل برخورداری از شرایط مناسب اجتماعی آزادتر از پیش تصویر می‌شوند؛ اما این آزادی همه‌جا به نفع آن‌ها نیست. زنانی که قربانی زنان دیگر یا قربانی هوسرانی‌های همسران خود می‌شوند؛ برای نمونه در داستان «تعلیق ناباوری» (مندنی پور) مجدد زنان دانشور در دهه‌های ۴۰ و ۵۰ تکرار می‌شوند؛ بر این اساس در روابط خانواده ایرانی همچنان با دور تسلسل وار و باطل ارتباطات ناسالم خانوادگی مواجه هستیم.

۳.۱.۳ قدرت مشروع سنتی

در خانواده‌هایی که دارای ساختار مشروع هستند، قدرت در دست یکی از زوجین متمرکز است؛ هرچند نابرابر است؛ اما با سلطه همراه نیست. اعضای خانواده به‌ویژه زن، قدرت را منفی ارزیابی نمی‌کند؛ بلکه قدرتمند بودن مرد را به نفع همه اعضا می‌داند. در این ساختار هر دو طرف رابطه می‌دانند کجا هستند و باوجود اینکه کفه ترازوی قدرت یکسان نیست؛ اما به موازات نقش‌های پذیرفته‌شده میان اعضا تقسیم می‌شود (محمدی، ۱۳۹۵: ۱۲۲-۱۲۳). به گفته پارسونز، نقش مرد، دادن جایگاه اجتماعی همچنین حفظ امنیت و آسایش به خانواده از طریق شغل و

بررسی و تحلیل قدرت در روابط خانوادگی و ... (الهه چیت‌سازی و دیگران) ۱۱۳

درآمد اوست و نقش زن به ایجاد و حفظ روابط عاطفی، خانه‌داری و مراقبت از اعضا خلاصه می‌شود (اعزازی، ۱۳۸۷: ۱۲۰).

نابرابری موجود در این ساختار می‌تواند ناشی از پذیرش ایدئولوژی نقش‌های سنتی و عرفی زن و مرد باشد یا به دلیل تعادل و آرامشی باشد که فرد با تبعیت از هنجارهای رایج در زندگی به دست می‌آورد. برخی جامعه‌شناسان معتقدند خانواده‌هایی که به‌طور سنتی از عرف جامعه پیروی می‌کنند با وجود عدم مساوات در توزیع قدرت، کمتر دچار تنش می‌شوند و معمولاً نارضایتی از رابطه وجود ندارد (محمدی، ۱۳۹۳: ۱۲۶). در این مورد می‌توان به داستان‌های «انیس»، «زری» و «چاره ناچار» اشاره کرد.

در داستان «زری»:

زری با خانواده پدری همسرش زندگی می‌کند. همسرش جواد، کشاورز است. روزی جواد، بز می‌خرد که به او خیلی علاقه‌مند است. اسم بز را زری می‌گذارد. مادر بزرگ می‌گوید: «او در جوانی دختری را دوست داشت به نام زری که جوانمرگ شد. الان به خاطر او اسم بز را زری گذاشته». (فقیری^۷، ۱۳۶۴: ۱۶-۲۱).

زری در این داستان، بدخلقی‌های شوهر را به خاطر خوش‌خلقی‌هایش تحمل می‌کند؛ اما زمانی که شوهر، وقیحانه اسمش را روی بز می‌گذارد؛ هرچند مادر بزرگ کار او را توجیه می‌کند؛ برایش پذیرفتنی نیست.

در ساختار مشروع، گاه شرایط خاصی وجود دارد که فرد ضعیف آن شرایط را به دلیل عرف بودن، مشروع می‌داند. عرفی که پشتوانه خرد جمعی دارد. در این روابط برخلاف غیرمنطقی بودن رفتارهای فرد قدرتمند، فرد ضعیف شرایط را می‌پذیرد و اعتراض و مقاومتی نسبت به آن ندارد (محمدی، ۱۳۹۵: ۱۲۹). در این داستان، زن شاهد رفتارهای نادرست و غیرمنطقی شوهر است از جمله اینکه اسم بز را زری می‌گذارد؛ اما خود را قانع می‌کند که باید پذیرفت و خاموش بود؛ چراکه عرف و سنت این حق را به مرد می‌دهد که هرگونه بخواهد با زن رفتار کند.

هر سه داستان ذکر شده دارای ساختار مشروع و بدون سلطه است؛ اما انیس و زری در روابط خانوادگی اسیر عرف و ایدئولوژی‌های سنتی هستند؛ حتی زمانی که در حق آنها اجحاف می‌شود، سکوت می‌کنند؛ در حالی که در داستان «چاره ناچار»، زن با وجود اینکه اقتدار مرد را در روابط خانوادگی پذیرفته است؛ اما هر جا لازم باشد در برابر مرد قد علم کرده و از زحماتی که در زندگی همپای مرد می‌کشد، یاد می‌کند.

۲.۳ شیوه‌های اعمال قدرت و نوع مقاومت

گالبرایت شیوه‌های اعمال قدرت را به سه روش قدرت کیفر دهنده، پاداش‌دهنده و شرطی تقسیم می‌کند. قدرت کیفر دهنده با ایراد یا تهدید به عواقب وخیم، موفق به جلب تسلیم می‌شود؛ به‌عکس، قدرت پاداش‌دهنده با دادن پاداش مثبت به کسی که تسلیم می‌شود، او را به اطاعت وامی‌دارد. وجه مشترک این دو نوع قدرت این است که تسلیم شونده به تسلیم خود واقف است. در مورد اول به خاطر اجبار است و در مورد دوم حساب پاداش می‌شود؛ اما قدرت شرطی برخلاف این دو با تغییر اعتقاد فرد اعمال می‌شود (گالبرایت، ۱۳۷۱: ۱۰). همان‌طور که در بحث قدرت اشاره شد هیچ رابطه‌ای از قدرت بدون مقاومت وجود ندارد. جایی که امکان مقاومت وجود ندارد روابط قدرت هم نمی‌تواند شکل بگیرد. در روابط همراه با اجبار، سلطه‌پذیر در برابر قدرت به دو شیوه فعالانه یا منفعلانه مقاومت می‌کند. در زیر با ذکر مثال، هم‌زمان به شیوه‌های اعمال قدرت و نوع مقاومت اعضا در داستان‌های کوتاه معاصر اشاره می‌شود.

۱.۲.۳ بی‌توجهی متقابل زن و شوهر نسبت به یکدیگر

بی‌توجهی به یکدیگر را می‌توان به‌عنوان ابزار و روشی نام برد که مصادر قدرت می‌توانند در روابط خانوادگی با توسل به آن اعمال قدرت کنند. بی‌توجهی دائم در زمینه‌های مختلف می‌تواند اثر انباشتگی داشته باشد و در زمان مشخص به‌صورت معینی خود را نشان می‌دهد؛ از جمله فروپاشی همیشگی زندگی. مثلاً در داستان «فاجعه»:

زن و مرد باهم روراست نیستند. قبل از ازدواج در ظاهر به هم حرف‌هایی می‌زنند که در باطن، نظری خلاف آن دارند. شنبه و پروین دائم خود را شماتت می‌کنند که چرا چشمانمان را باز نکردیم تا فرد بهتری را برای زندگی انتخاب کنیم. فاجعه زندگی از زمانی آغاز می‌شود که مرد هیچ علاقه‌ای به بودن در خانه ندارد و هر شب تا دیروقت در محل کار خود می‌ماند. زن غذا درست نمی‌کند و می‌گوید: وقتی می‌شود ساندویچ خورد برای چه وقتم در آشپزخانه بگذرد. زن علاوه بر شوهر به فرزند خود بی‌توجه است. زمانی که مرد به او می‌گوید: بچه گریه می‌کند به او شیر بده، زن پاسخ می‌دهد اشکال ندارد بذار گریه کند در عوض صدایش خوب می‌شود (فقیری^۱، ۱۳۶۸: ۸۷-۹۲). خودباوری زن و بی‌توجهی او نسبت به زندگی همچنین شخصیت ضعیف و منفعل مرد، در نهایت موجب می‌شود زن تقاضای طلاق خود را مطرح کند.

یا در داستان «پر سیمرخ»:

در این داستان مرد به پیشنهاد زن برای تأمین مخارج و هزینه‌های هنگفت زندگی‌شان راهی هندوستان می‌شود. زمانی که تصمیم می‌گیرد برای همیشه به ایران بازگردد، زن مخالف بازگشت اوست. پس از بازگشت، بی‌توجهی زن به مرد موجب می‌شود او خانواده را برای همیشه ترک کند. مرد (آقای الهی) در یک محله، اتاق و مغازه‌ای اجاره می‌کند. همسایه‌ها به او خیلی احترام می‌گذارند حتی مدت‌زمانی که بیمار است از او مراقبت می‌کنند. در این مدت همسر و فرزندانش به او سر نمی‌زنند. همسرش زمانی که خبر مرگ او را می‌شنود با - خونسردی به بچه‌ها می‌گوید مُرد که مُرد ... (فقیری^۹، ۱۳۶۸: ۹۸-۱۱۶).

۲.۲.۳ تنبیه، تحقیر، تهدید و زور

نخستین بار سیمون دوبووار در کتاب معروفش، «جنس دوم»، مرد را سوژه و زن را «دیگری» تعریف می‌کند. به باور او جامعه و گفتمان حاکم بر آن وجود مرد را محوری و وجود زن را بیگانه و غیرضروری می‌شمارد. دوبووار اصطلاح «دیگری» را برای بیان عدم توازن قدرت میان مرد و زن به کار می‌برد (عامری و میاحی، ۱۳۹۰: ۷۸). در برخی داستان‌ها، مردان هرگونه رفتار با زنان را حق خود دانسته بدون توجه به روابط خانوادگی و در نظر گرفتن مسئولیت‌های پدری از اقتدار خود علیه زن استفاده می‌کنند؛ برای نمونه در داستان «با باران بیار»:

هژیر با داشتن زن و فرزند همچنین روابط به‌ظاهر صمیمانه با همسر خود، شیفته سبیده، زن پسرعموی خود، می‌شود. هژیر، سبیده را دوست دارد و با خود فکر می‌کند چون دوستش دارم حق دارم هر کاری انجام دهم و به دیگران هم ارتباطی ندارد؛ این در حالی است که همسر هژیر زندگی خود را صرف شوهر، فرزندان و مادر شوهر نابینای خود می‌کند (فقیری^{۱۰}، ۱۳۴۷: ۸۹-۱۰۵).

داستان‌هایی چون «با باران بیار» و مانند آن، ساختار تسلسل‌وار قدرت و نتایج منفی آن را در روابط خانوادگی نشان می‌دهند. در این داستان، هژیر بازور مادر، از ارث پدری خود محروم می‌شود. او ناخواسته رفتارهای ناشی از سلطه و بی‌عدالتی مادر را در روابط خانوادگی خود تکرار می‌کند؛ بر این اساس زور و اجبار میان والدین و فرزندان در چرخه دور باطلی می‌افتد که از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود.

در این داستان‌ها، نهادینه بودن باورهای قالبی سنتی و جنسیتی در وجود مردمان آن روزگار، حداقل در داستان‌های سه دهه اول از عوامل اصلی منفعل بودن زن در برابر سلطه مرد است. در داستان «کنیز» آنجا که دختر مجبور می‌شود رابطه عاشقانه خود را با پسرعمویش نادیده بگیرد و شرایط پیش‌آمده را بپذیرد دائم به خود یادآوری می‌کند که: برای زن دهاتی، شوهر معنی تمام عالم را می‌دهد. زن دهاتی برده است و در دستگاه شوهر باید مثل اسب کار کند یا زمانی که مرد او را کتک می‌زند و تحقیر می‌کند، باز تحمل می‌کند و به کسی چیزی نمی‌گوید. زمانی که شوهرش خبر باردار شدنش را می‌شنود، نه تنها خوشحال نمی‌شود بلکه می‌گوید: من فقط پسر می‌خواهم، اگر بچه، دختر بود او را می‌کشم. در نهایت، دیدار، بچه خود را که هم دختر است و هم ناقص می‌کشد و کنیز را طلاق می‌دهد. (فقیری^۱، ۱۳۴۸: ۱۸۳-۱۹۶). کنیز از ابتدا می‌توانست به جای سرکوب خود، به خود بها دهد و به خود بگوید: تو زیباترین زن روستا هستی. باید در برابر تصمیم پدر، مقاومت می‌کرد و علاقه‌مندی خود را به پسرعمویش اعلام می‌کرد؛ اما او به عنوان زن ایرانی دهه ۴۰ به هیچ‌یک از باید‌ها توجه نمی‌کند و تسلیم می‌شود.

در داستان «ساواکی»، شوهر برای نجات جان خود از دست انقلابیون به همسرش پیشنهاد خودسوزی می‌دهد. در این داستان، دانشور مجدد در دهه ۸۰، زنانی منفعل همچون دوره گذشته خلق می‌کند. در داستان‌های دوره قبل، زنان بدون هیچ مقاومتی در برابر مردان، زندگی خود را صرف آن‌ها می‌کنند و دم نمی‌زنند؛ اما در داستان «ساواکی» این انفعال به نهایت می‌رسد تا آنجا که مرد از زن توقع دارد جان خودش را فدای مرد کند و زن می‌پذیرد.

در داستان «شب شغال»:

برزو به خاطر ثروت با زنی بزرگ‌تر از خود ازدواج می‌کند بعد از اینکه متوجه می‌شود زن قصد ندارد مال و اموال خود را در اختیارش قرار دهد، زن را به دلیل بالا بودن سنش تحقیر می‌کند؛ البته زن در مشاجره با او فعالانه مقاومت می‌کند (کشاورز، ۱۳۹۵: ۸۷-۹۵). نظریه پردازان از جمله هابز (Thomas Hobbs) انسان را حریص قدرت می‌دانند. حرص قدرت انسان هابزی ناشی از زیاده‌خواهی اوست. به نظر هابز، حرص انسان برای قدرت پایان‌ناپذیر است و تنها با مرگ به پایان می‌رسد (رهبری، ۱۳۸۵: ۱۲۶). در این داستان زن، با اسیر کردن شوهر طمع‌کار و حریص خود در تلمبه‌خانه‌ای که هیچ‌کس از آن اطلاع ندارد او را به سزای همه خشونت‌هایی که در رابطه با او طی یک سال زندگی مشترکشان انجام داده بود می‌رساند.

۳.۲.۳ رفتارهای زبانی

زبان یکی از رفتارهایی است که از طریق آن هر فرد هویت جنسی خود را آشکار می‌سازد. انسان از طریق زبان است که نشان می‌دهد کیست، چه کسی می‌خواهد باشد و چه کسی نمی‌خواهد باشد (رضوانیان و کیانی، ۱۳۹۴: ۱۵). در روابط خانوادگی گاهی اعضا به‌طور ضمنی و با رفتارهای زبانی، قدرت خود را بر یکدیگر تحمیل می‌کنند؛ مثلاً در داستان «تصادف»:

نادیا هر زمان خوابی برای شوهر می‌بیند با این جمله او را از خواب بیدار می‌کند. او جملاتش را معمولاً با واژه‌های عزیزم و آقا، آراسته می‌کند. او بی‌اعتنا به شرایط اقتصادی موجود، درخواستش را مطرح می‌کند و با واکنش‌های احساسی به خواسته‌های خود دست می‌یابد (دانشور، ۱۳۵۹: ۵۹). شوهر نادیا، علت انتخاب او را این‌گونه بازگو می‌کند: «همه عمرم از زن وراج و اشتها دار و زنی که دندان‌های سالم داشته باشد خوشم می‌آمد و نادره را به این علت گرفتم.» (دانشور، ۱۳۵۹: ۵۶). مرد در ظاهر، داشتن این ویژگی‌ها را به‌عنوان دلیل برای انتخاب نادیا بیان می‌کند؛ اما دلیل اصلی او، داشتن شخصیت مردانه و ترس نادیا بود. برخلاف مرد که ضعیف و ترسوست و بارها زن در داستان به ترسو بودن او اشاره می‌کند.

در داستان‌های «باغ سنگ» و «شب شغال»:

زنان در برابر شوهران طمع‌کار و هوس‌باز خود فعالانه مقاومت می‌کنند. در هر دو داستان سلطه مرد نسبت به زنان بیشتر در رفتارها و خشونت‌های کلامی آن‌ها نمود می‌یابد. در داستان «باغ سنگ» جواد، همسرش را که دخترخاله‌اش است به دلیل داشتن بچه ناقص که نتیجه ازدواج فامیلی است، تحقیر می‌کند و دائم به او می‌گوید برو پی کارت با این بچه زایدنت ... (دانشور، ۱۳۸۰: ۱۳۳-۱۴۰). دانشور در این داستان دائم به زباله شدن، هدف بودن و بازیچه شدن زن برای مرد در جامعه دهه ۸۰ اشاره می‌کند.

۳.۲ منابع تولید قدرت در روابط خانوادگی

همان‌طور که گفته شد جامعه‌شناسان میزان تصمیم‌گیری در مسائل مربوط به خانواده را ملاک تشخیص قدرت فرد می‌دانند. همچنین معتقدند منابعی وجود دارد که می‌تواند برای اعضا قدرت آفرین باشد. پژوهشگران اجتماعی معمولاً بر اساس دو نظریه منابع و مبادله بر سه منبع درآمد، اشتغال و تحصیلات در تولید قدرت در خانواده تمرکز می‌کنند. در این پژوهش هر سه

منبع یادشده در کنار دیگر منابع ملموس و غیرملموس که در جدول زیر نشان داده می‌شود، بررسی شدند.

جدول ۱.۳.۳ منابع تولید قدرت در روابط خانوادگی

منابع ملموس	موقعیت اجتماعی _ اقتصادی و اشتغال زن
زین	باورهای جنسیتی ضعف مرد و عزت نفس زن باورهای خرافی و سستی لیاقت و شایستگی وابستگی عاطفی اختلافات طبقاتی تحصیلات زیبایی

همان‌طور که گفته شد در بررسی قدرت در خانواده، داشتن یک منبع قدرت نمی‌تواند تنها عامل برتری افراد به شمارآید؛ بلکه چند منبع و متغیر هم‌زمان قدرت را می‌سازند؛ از این رو نمی‌توان آمار مشخصی از هریک از منابع به‌دست داد. در این بررسی در هر داستان، تأثیرگذارترین منابع، ملاک بررسی قرار گرفته‌اند؛ با این هدف که مشخص شود در روابط خانوادگی در جامعه ایران که دوره گذار از سنت به مدرنیته را طی می‌کند کدام منابع اولویت بیشتری در تولید قدرت دارند.

۱.۳.۳ باورهای جنسیتی

جنسیت برخلاف جنس که امری مرتبط با زیست‌شناسی است، امری اجتماعی و مرتبط با باورهای فرهنگی است که فرایندها، توقعات و کلیشه‌های اجتماعی آن را رقم می‌زنند (پاینده، ۱۳۸۵: ج ۲، ۸۳). بررسی داستان‌های به‌ویژه در سه دهه اول، نشان می‌دهد باورهای جنسیتی اولین منبع تولید قدرت برای اعضای خانواده به شمار می‌روند. تصور اقتدارگرایی شوهر نسبت به همسر و تصور زن از نقش فرمانبرانه همچنین عدم آگاهی از حقوق خود، به مرد این امکان را می‌دهد که هر طور مایل است با خانواده به‌ویژه زن رفتار کند.

در سه دهه دوم با اینکه بر متغیرهای تحصیلات و اشتغال به‌ویژه برای زنان تأکید بیشتری می‌شود همچنین با توجه به تغییراتی که در اعتقاد و نگرش‌های زن و شوهر نسبت به باورهای سنتی و جنسیتی رخ می‌دهد؛ اما همچنان نویسندگان نمی‌توانند تأثیر باورها را در روابط خانوادگی حذف کنند. قابل ذکر است در این داستان‌ها، باورهای قالبی جنسیتی در کنار موقعیت اقتصادی و جایگاه اجتماعی همچنین تحصیلات در تولید قدرت به یک‌میزان تأثیرگذار هستند و برتری در میزان متغیر ایدئولوژی‌های سنتی و جنسیتی، نسبت به دیگر متغیرها دیده نمی‌شود.

۲.۳.۳ موقعیت اقتصادی - اجتماعی

برخورداری از جایگاه اجتماعی یا وضعیت اقتصادی مناسب به‌عنوان دومین منبع در تولید و عدم مساوات توزیع قدرت در روابط خانوادگی مؤثر هستند. در این داستان‌ها، دو متغیر نامبرده شده بعد از باورهای جنسیتی، روابط را عمودی می‌سازند.

۳.۳.۳ تحصیلات و اشتغال زن

تحصیلات زن و مرد و اشتغال زن می‌توانند موجب افزایش یا تعدیل قدرت در روابط خانوادگی باشند. قابل ذکر است تحصیلات مرد همیشه موجب تغییر نگرش سنتی او نسبت به زن نمی‌شود؛ اما افزایش سطح تحصیلات زن موجب افزایش آگاهی او به حقوق خود، تغییر الگوهای سنتی و نقش‌های مورد انتظار از زنان می‌شود. این موارد در رشد مثبت عقیده همسان همسری مؤثر می‌باشند (مهدوی و دیگران، ۱۳۸۲: ۵۵). در داستان‌های سه دهه اول تعداد اندکی از خانواده‌ها از منبع تحصیلات برخوردار هستند؛ اما همین تعداد اندک تفاوت رفتاری زن و مرد را نسبت به دیگر خانواده‌ها در مناسبات خانوادگی نشان می‌دهد؛ برای نمونه در داستان «انیس»، بتول، صاحب‌خانه باسواد و شاغل انیس، همواره پیگیر رفتار و کردار نامناسب انیس به‌عنوان زنی تنها و بی‌سواد در جامعه‌ای است که مردان همواره در پی سوءاستفاده از آن‌ها هستند. به‌طور کلی، در داستان‌ها تأثیر متغیر مستقل تحصیلات و اشتغال به‌ویژه برای زنان موجب می‌شود ساختار قدرت در این خانواده‌ها نسبت به خانواده‌هایی با زنان خانه‌دار و بی‌سواد برابر و متعادل‌تر باشد. در داستان‌های سه دهه دوم، نویسندگان بر اساس واقعیت‌های موجود در جامعه به تأثیرات مثبت و منفی تحصیل در روابط خانوادگی به‌ویژه برای زن به‌طور هم‌زمان توجه می‌کنند؛ مثلاً در داستان «هشت شب، میدان آرژانتین»، تحصیلات، نه تنها روابط خانوادگی را دموکراتیک نمی‌سازد؛ بلکه ساختاری متشنج را در روابط خانوادگی ایجاد می‌کند.

۴.۳.۳ وابستگی عاطفی

بلاد (blod) در نظریه منابع اشاره می‌کند که «هراندازه اعضای خانواده به‌ویژه زن از نظر عاطفی به شوهر وابسته باشد یا برعکس شوهر به زن، این مسئله می‌تواند همچون ابزاری برای اعمال قدرت بیشتر در روابط خانوادگی و زناشویی به کار رود» (ریتزر، ۱۳۷۴). در واقع هر چه زن یا مرد، محبت و عشق بیشتری از همسر خود طلب کند منابع خود را در این خصوص به نفع همسر از دست می‌دهد و فضا را برای اعمال قدرت از سوی وی فراهم می‌سازد. این مورد در داستان‌های بررسی شده در روابط همه اعضای خانواده به‌ویژه زن و شوهر دیده شد.

نقش متغیر وابستگی عاطفی در داستان‌های دوره دوم، نسبت به دوره اول پررنگ‌تر و به اشکال مختلف در داستان‌ها نمود می‌یابد؛ از جمله:

- معلولیت که همچون ابزاری در دستان فرد بیمار برای اعمال قدرت به کار می‌رود.

- فرزندخواندگی

در این دوره به قدرت عاطفی یک نوزاد، کودک یا نوجوان که با حضورشان زندگی سرد و بی‌ثمر زن و شوهر را رونق می‌بخشند، اشاره می‌شود. این داستان‌ها در مجموعه‌های دانشور و ابوالقاسم فقیری حضوری پررنگ‌تر از دیگر مجموعه‌ها دارند. در خصوص توجه دانشور به موضوع فرزندخواندگی، می‌توان به ناباروری او و جلال و علاقه وافر سیمین به داشتن فرزند اشاره کرد. سیمین حتی در داستان «دو نوع لبخند» در مجموعه انتخاب (۱۳۸۰) به سفرشان به اتریش برای درمان ناباروری اشاره می‌کند. در مورد ابوالقاسم فقیری شاید بتوان گفت که او بر ضرورت توجه به فرزندان بی‌سرپرست تأکید دارد.

۵.۳.۳ باورهای خرافی و سنتی

به عقیده برتراند راسل، باور دارای قدرت مطلق است و همه صورت‌های دیگر قدرت از آن ناشی می‌شوند (راسل، ۱۳۶۱: ۱۱۴). گاه باورهای خرافی میان مردم از چنان قدرتی برخوردار است که می‌تواند مناسبات صمیمی و عاشقانه خانواده را متلاشی سازد. در این مورد به داستان «ترس» می‌توان اشاره کرد. قره محمد که همسرش، صنم را بسیار دوست دارد و در میان همه رقیبان خود توانسته بود او را از آن خود کند؛ مجبور می‌شود به دلیل افسانه خرافی «خرس نر و زن»، صنم را طلاق دهد (فقیری^{۱۲}، ۱۳۴۸: ۱۰۹).

قابل ذکر است با توجه به اینکه نویسندگان سه دهه دوم، روابط خانوادگی را بدون توجه به مسائل و مشکلات اجتماعی و حتی باورهای سنتی و کلیشه‌ای و تنها باهدف نشان دادن واقعیت‌ها ترسیم می‌کنند؛ بالطبع تغییراتی چند در منابع تولید قدرت در روابط خانوادگی ایجاد شده، برخی از آن‌ها از جمله متغیر زیبایی، شایستگی و لیاقت، اختلافات طبقاتی و باورهای خرافی حذف می‌شوند.

۴. نتیجه‌گیری

در این پژوهش کوشش شد تا با توجه به تأثیر متقابل و غیرقابل انکار ادبیات و اجتماع به چگونگی بازنمایی قدرت در نهاد خانواده به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی در مجموعه داستان‌های کوتاه معاصر از هفت نویسنده فارس پرداخته شود. یافته‌های این پژوهش تا حدودی گویای سیر تحول قدرت در نهاد خانواده با توجه به شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در دوران پهلوی، انقلاب، جنگ و پس از جنگ است.

همان‌گونه که گفته شد محققان وجه تصمیم‌گیری را در روابط خانوادگی ملاک سنجش قدرت در خانواده قرار می‌دهند؛ بر این اساس در این پژوهش با توجه به نوع روابط خانوادگی در ۸۷ داستان کوتاه با ۱۱۰ خانواده، الگوی تصمیم‌گیری در سه حوزه اجتماعی، اقتصادی و تعیین موالید با قدرت مستقلانه پدر، مادر، قدرت مشارکتی والدین و قدرت فرزندان بررسی شد. در میان ۱۱۰ خانواده به ۳۴ تصمیم مهم در حوزه‌های مختلف که ۱۱۵ بار توسط اعضای خانواده در داستان‌ها گرفته می‌شود، دست‌یافتیم. بر اساس داده‌ها، پدر اولین تصمیم‌گیرنده در روابط خانوادگی معرفی می‌شود؛ این در حالی است که درصد فعال بودن او در مناسبات خانوادگی از زنان کمتر است؛ در نتیجه فعال بودن نمی‌تواند دلیل بر قدرتمند بودن عضو باشد پس میزان مشارکت عضو در تصمیمات خانواده اهمیت دارد. بیشترین تصمیمات پدر (شوهر) در خانواده، در زمینه ازدواج مجدد، خیانت به همسر و طلاق همچنین بیشترین تصمیمات زن (مادر) در زمینه ترک خانه به علت خیانت شوهر و ازدواج مجدد، گرفته می‌شود. تصمیمات فرزند به ویژه فرزند پسر به دنبال رفع مشکلات اقتصادی و خانوادگی انجام می‌شود. گفتنی است فرزند دختر در تصمیمات خانواده حضور فعال ندارد. از دلایل آن می‌توان به حضور فعال پسر، تعصبات و باورهای سنتی در نتیجه ایجاد محدودیت برای او به ویژه در مناطق روستایی اشاره کرد. قابل ذکر است در میان تصمیم‌های اساسی و مهم زندگی که همیشگی‌اند کمترین تصمیم‌ها در مواردی چون: سفر، ارتباطات خویشاوندی، تغییر رفتار در زندگی زناشویی،

فرزندخواندگی و از همه مهم‌تر تربیت فرزند گرفته می‌شود؛ براین اساس می‌توان گفت داستان‌ها برپایه مناسبات خانوادگی نوشته نمی‌شود و بازتولید مسائل و مشکلات اجتماعی بیشتر مورد توجه نویسندگان قرار می‌گیرد. به‌طور کلی در داستان‌های کوتاه معاصر، بسیاری از کارکردهای خانواده از جمله کارکرد آموزشی و تربیتی، اجتماعی کردن فرزندان و کارکرد - تفریحی خانواده رنگ می‌بازد. این ایراد حتی به خانواده‌های سه دهه دوم که والدین از منابعی چون تحصیلات، اشتغال، روابط و فعالیت‌های اجتماعی برخوردار هستند، وارد می‌شود.

در داستان‌های بررسی شده، ساختار و نوع قدرت در روابط خانوادگی سلطه‌گرایانه، صمیمانه و مشروع است. در ساختار صمیمانه، میان زن و شوهر رقابت بر سر قدرت دیده نشد. از مهم‌ترین دلایل آن می‌توان به تغییر در باورهای جنسیتی و تغییر در منابع تولید قدرت اشاره کرد. همچنین ساختار مشروع در سه دهه اول بیشتر از سه دهه دوم دیده شد؛ چراکه اعضای خانواده به‌ویژه زنان به سنت و عرف پایبندتر از دهه‌های دیگر هستند؛ البته باید افزود در خانواده‌های روستایی که زنان و مردان به عرف و سنت تن می‌دهند شاید در ظاهر از زندگی‌شان راضی باشند؛ اما این رضایت می‌تواند به دلیل عدم آشنایی آن‌ها با دیگر شیوه‌های زندگی باشد؛ این در حالی است که در بعضی از خانواده‌های شهری و تحصیل کرده، زن و شوهر به‌ویژه زن، آگاهانه از عرف و سنت تبعیت می‌کنند. این نتیجه از رفتارهای انحرافی زنان و مردان روستایی در داستان‌های دانشور و امین فقیری که در ظاهر، روابط مشروع و سستی را پذیرفته‌اند؛ اما به روابط نامشروع با دیگران به دلیل عدم علاقه به همسر، تن می‌دهند، حاصل شد.

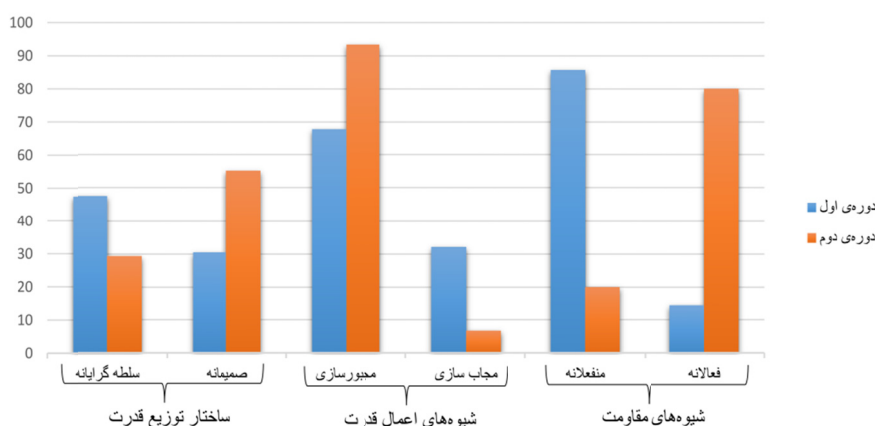
دومین مسئله در داستان‌های بررسی شده، شیوه‌های اعمال قدرت است. نکته قابل توجه در این مورد، عدم وجود هژمونی (مذاکره) در روابط خانوادگی است. همان‌طور که مشاهده شد ساختار سلطه‌گرایانه، ساختار مسلط روابط خانوادگی در داستان‌های بررسی شده است؛ از این رو طبیعی است که شیوه اعمال قدرت بیشتر با اجبار اعمال شود؛ این در حالی است که در تعدادی از داستان‌ها به‌ویژه داستان‌های سه دهه دوم که نویسندگانشان تصویرگران روابط فردی و خصوصی خانوادگی هستند؛ بر این اساس واقعیت‌های مربوط به روابط را آن‌چنان که هست و دیده می‌شود منعکس می‌سازند و با وجود اینکه میزان سلطه در روابط کمتر و صمیمیت بیشتر است؛ اما در همین تعداد اندک، قدرت با شیوه‌های سخت و بدون مذاکره و رضایت طرفین اعمال می‌شود؛ به‌عنوان مهم‌ترین دلیل می‌توان به هم‌سطح بودن زن و شوهر از نظر تحصیلات اشاره کرد. به‌طور کلی نتایج حاصل از تغییر در نقش‌های جنسیتی علاوه بر تأثیرات مثبت در

بهبود ساختار قدرت می‌تواند نتایج منفی به‌همراه داشته باشد؛ از جمله اینکه شیوه‌های اعمال قدرت همچنان متکی بر زور و اجبار است.

بررسی شگردهای اقتدار زدایی و شیوه‌های مقاومت اعضا در برابر سلطه از دیگر مؤلفه‌هایی هستند که در این پژوهش بررسی شد. در داستان‌های سه دهه اول، مردان در برابر سلطه، بیش از زنان فعال هستند و در سه دهه دوم مقاومت‌های فعالانه یا بیشتر از طرف زن انجام می‌شود یا اینکه هر دو به‌طور یکسان در برابر یکدیگر مقاومت می‌کنند. نتایج نشان می‌دهد در هر دوره، مقاومت‌های منفعلانه مردان در برابر زنان بسیار اندک است؛ چراکه کمتر مورد سلطه قرار می‌گیرند. این طرز تفکر با توجه به تحولات جهانی صورت گرفته در نقش‌های جنسیتی در دهه‌های اخیر شاید تا حدودی تعدیل شده باشد؛ اما کاملاً تغییر نکرده است. تلاش نویسندگان برای از بین بردن سلطه و افقی ساختن روابط خانوادگی به اینجا ختم می‌شود که در این ساختار زن و مرد را مقاوم و فعال در مقابل یکدیگر قرار می‌دهند؛ به بیان دیگر، سلطه‌گر و سلطه‌پذیر در روابط خانوادگی حذف نمی‌شود. سخن نهایی در خصوص معناهای پنهان در ساختار سلطه‌گرایانه در خانواده این است که قدرت متمرکز و نابرابر در روابط خانوادگی در داستان‌های کوتاه معاصر فارس که بازتابی از مناسبات خانوادگی در جامعه کنونی است نتایجی چون عدم تفاهم و تقابل میان اعضای خانواده، بیزاری از اعضای خانواده، بی‌توجهی به خانواده، زیر پا گذاشتن اصول خانواده، از بین رفتن انسجام خانواده، بی‌ثباتی خانواده و واپاشی بنیاد خانواده را برای سرنوشت خانواده‌های معاصر بازگویی می‌کند.

در این پژوهش، منابع تولید قدرت در دو نوع منابع ملموس و غیرملموس بررسی شد. بررسی‌ها نشان داد در خانواده هرچه افراد به باورهای جنسیتی بیشتر پایبند باشند، روابط نامتعادل و غیردموکراتیکی را تجربه می‌کنند. تصور اقتدارگرایی مرد نسبت به همسر و تصور فرمان‌پذیری زن از نقش خود بیشترین سهم را در نابرابر کردن روابط خانوادگی دارند. در مرتبه دوم منابع اقتصادی و اجتماعی ساختار قدرت را به نفع مرد پیش می‌برند؛ اما وجود منابعی چون: تحصیلات، اشتغال زن همچنین منزلت شغلی مرد و وابستگی‌های عاطفی ساختار قدرت را در خانواده تا حدودی متعادل و برابر می‌سازد. گفتنی است در این داستان‌ها بعضی عناصر قدرت‌ساز غایب هستند؛ هر چند که واقعیت بیرونی جامعه چیز دیگری است، اما این عناصر در داستان‌ها به صورت جدی پنهان می‌مانند؛ برای نمونه به قدرت خردسالان و کودکان معلول در روابط خانوادگی می‌توان اشاره کرد. به‌طور کلی در داستان‌های کوتاه معاصر فارس، سه منبع

باورهای جنسیتی، موقعیت اجتماعی و اقتصادی، تأثیرگذارترین منابع تولید قدرت در روابط خانوادگی به‌شمار می‌روند که نشان از اهمیت هر سه مورد در نگرش خانواده ایرانی دارد. نمودار زیر، سیر تحول قدرت را بر اساس مؤلفه‌های لازم در بررسی ساختار قدرت در روابط خانوادگی در داستان‌های کوتاه معاصر فارس نشان می‌دهد. (در نمودار زیر منظور از دوره اول، دهه‌های ۴۰، ۵۰ و ۶۰ و دوره دوم سه دهه ۷۰، ۸۰ و ۹۰ است).

نمودار ۱.۴ ساختار توزیع قدرت در خانواده در داستان‌های کوتاه معاصر فارس

بر اساس نظر جامعه‌شناسان درباره ارتباط مستقیم میزان قدرت همسران در روابط خانوادگی با ایدئولوژی‌های جنسیت همچنین توسعه جامعه از پدرسالاری، پدرسالاری خفیف، برابر خواهی در حال گذر و برابر خواهی کامل، می‌توان نتیجه گرفت که طبق یافته‌های این پژوهش، رابطه فرض شده در جامعه ایران نیز دیده می‌شود. همچنین ساختار قدرت در خانواده همچون ساختار کلی جامعه ایران، در حال توسعه و در حال گذار از سنت به مدرنیته است؛ براین اساس داستان‌های کوتاه معاصر فارس، قدرت در خانواده را نه کامل پدرسالار و متمرکز و نه کامل برابر و دموکراتیک نشان می‌دهند.

پی‌نوشت‌ها

۱. ابوالقاسم فقیری، مجموعه داستان کوتاه «دیو»

۲. از کسی طرفداری کردن

بررسی و تحلیل قدرت در روابط خانوادگی و ... (الهه چیت‌سازی و دیگران) ۱۲۵

۳. ابوالقاسم فقیری، مجموعه داستان کوتاه «بارونی»
۴. امین فقیری، مجموعه داستان کوتاه «دهکده پرمال»
۵. ابوالقاسم فقیری، مجموعه داستان کوتاه «اجاق کور»
۶. امین فقیری، مجموعه داستان کوتاه «انگار هیچ وقت نبوده»
۷. ابوالقاسم فقیری، مجموعه داستان کوتاه «اجاق کور»
۸. ابوالقاسم فقیری، مجموعه داستان کوتاه «دیو»
۹. امین فقیری، مجموعه داستان کوتاه «مویه‌های منتشر»
۱۰. امین فقیری، مجموعه داستان کوتاه «دهکده پرمال»
۱۱. امین فقیری، مجموعه داستان کوتاه «دهکده پرمال»
۱۲. امین فقیری، مجموعه داستان کوتاه «دهکده پرمال»

کتاب‌نامه

- اعزازی، شهلا (۱۳۸۷). *جامعه‌شناسی خانواده با تأکید بر نقش ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر*. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- بهنام، جمشید (۱۳۵۷). *خانواده و خویشاوندی در ایران*. تهران: خوارزمی.
- پاینده، حسین (۱۳۸۵). *نقد ادبی و دموکراسی (جستارهایی در نظریه و نقد ادبی جدید)*. تهران: نیلوفر.
- جاوید، رضا (۱۳۸۸). *صادق هدایت، تاریخ و تراژدی*. تهران: نی.
- چیت‌سازی، الهه (۱۳۹۹). «اقتدارزدایی از زن در روابط خانوادگی و شگردهای تقابل با آن در قصه‌های عامیانه فارس». پنجمین همایش ملی نگاه نو به زبان و ادب عامه، دانشگاه گلستان.
- چیت‌سازی، الهه و حسن‌لی، کاووس (۱۳۹۸). «بررسی توزیع قدرت در روابط خانوادگی و بازنمایی آن در قصه‌های عامیانه فارس». فرهنگ و ادب عامه. خرداد و تیر، ش ۲۶.
- چیل، دیوید (۱۳۸۸). *خانواده‌ها در دنیای امروز*. مترجم محمدمهدی لبیبی. تهران: افکار.
- خسروی، ابو تراب (۱۳۷۰). *هاویه*. تهران: مرکز.
- خسروی، ابو تراب (۱۳۷۷). *دیوان سومنات*. تهران: مرکز.
- دانشور، سیمین (۱۳۴۰). *شهری چون بهشت*. تهران: خوارزمی.
- دانشور، سیمین (۱۳۵۹). *به کی سلام کنم؟* تهران: خوارزمی.
- دانشور، سیمین (۱۳۸۰). *انتخاب*. تهران: قطره.
- راسل، برتراند (۱۳۶۱). *قدرت*. مترجم نجف دریابندری. تهران: خوارزمی.

- رضوانیان، قدسیه و کیانی بارفروش، هاله (۱۳۹۴). «بازنمایی هویت زن در آثار داستان‌نویسان دهه هشتاد». *ادب پژوهی*، ش ۳۱، ۶۴-۳۹.
- رهبری، مهدی (۱۳۸۵). «تحول گفتمانی قدرت (جستارهایی در باب تحول مفهومی قدرت در دوران کلاسیک، میانه، مدرن و پسامدرن)». *پژوهشنامه حقوق و علوم سیاسی*. ش ۱، ۱۱۷-۱۵۲.
- ریتز، جورج (۱۳۷۴). *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*. مترجم محسن ثلاثی. تهران: علمی.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۴). «زن، قدرت و خانواده: پژوهشی در جایگاه زن در هرم قدرت». تهران: زن در توسعه و سیاست، ش ۱۲، ۲۹-۵۰.
- سلطانی، سید علی اصغر (۱۳۹۲). *قدرت، گفتمان و زبان*. تهران: نشر نی.
- شیرت، ایون (۱۳۹۳). *فلسفه علوم اجتماعی قاره‌ای (هرمنوتیک، تبارشناسی و نظریه انتقادی از یونان باستان تا قرن ۲۱)*. مترجم هادی جلیلی. تهران: نشر نی.
- صادقی فسایی، سهیلا (۱۳۹۲). «تحلیل جامعه‌شناختی تأثیرات مدرن شدن بر خانواده ایرانی و ضرورت تدوین الگوی ایرانی اسلامی». *زن در فرهنگ و هنر*، ش ۱، بهار ۹۲، ۶۳-۸۴.
- عامری، حیات، میاحی، الهه (۱۳۹۰). «نقد پسا استعمارگرایی و انعکاس آن در آثار داستان‌نویسان مهاجر ایرانی». *نامه نقد*. تهران: خانه کتاب.
- عاملی رضایی، مریم (۱۳۹۲). *سیمای خانواده در رمان‌های فارسی دهه شصت*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- عاملی رضایی، مریم (۱۳۹۳). «تحلیل مناسبات خانوادگی در ادبیات داستانی جنگ». *ادبیات پارسی معاصر*، سال چهارم، ش ۲، ۱۴۵-۱۲۵.
- عاملی رضایی، مریم (۱۳۹۷). *مناسبات خانوادگی در رمان فارسی*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. ۱۴۵-۱۲۵.
- فاضلی نظام آبادی (۱۳۹۲). «زن و قدرت در خانواده (تحلیل محتوای شش رمان پرفروش دهه‌ی اخیر)». تهران: جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، ش ۱.
- فُرگاس، جوزف. پی (۱۳۷۹). *روان‌شناسی تعامل اجتماعی و رفتارهای میان فردی*. مترجمان خشایار بیگی و مهرداد فیروزبخت. تهران: ابجد.
- فقیری، ابوالقاسم (۱۳۴۷). *اجاق‌کُور*. شیراز: کانون تربیت شیراز.
- فقیری، ابوالقاسم (۱۳۶۴). *با خودم در راه*. شیراز: نوید.
- فقیری، ابوالقاسم (۱۳۶۸). *دیو*. شیراز: نوید.
- فقیری، ابوالقاسم (۱۳۶۸). *بارونی*.
- فقیری، ابوالقاسم (۱۳۸۰). *آهو بچه خواب من*. شیراز: نوید.
- فقیری، امین (۱۳۴۷). *دهکده پرمالال*. تهران: چشمه.

بررسی و تحلیل قدرت در روابط خانوادگی و ... (الهه چیت‌سازی و دیگران) ۱۲۷

- فقیری، امین (۱۳۵۷). سخن از جنگل سبز است و تبرداری و تبر. تهران: زردیس.
- فقیری، امین (۱۳۶۸). تمام باران‌های دنیا. تهران: نوشتار
- فقیری، امین (۱۳۶۸). مویه‌های منتشر. شیراز: نوید.
- فقیری، امین (۱۳۸۲). انگار هیچ‌وقت نبوده. مشهد: نیکا.
- کشاوری، محمد (۱۳۸۶). بابل حلبی. تهران: چشمه.
- کشاوری، محمد (۱۳۹۳). روباه شنی. تهران: چشمه.
- کشاوری، محمد (۱۳۹۵). پایکوبی. تهران: مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی ساختار.
- گالبرایت، جان‌کنت (۱۳۷۱). آنتومی قدرت. مترجم محبوبه مهاجر. تهران: سروش.
- محمدی، بیوک (۱۳۹۱). «شناسایی شاخص‌های قدرت در خانواده به روش تحقیق کیفی». جامعه پژوهی فرهنگی. سال سوم. ش ۱، ۱۵۸-۱۳۹.
- محمدی، بیوک (۱۳۹۳). «الگوی سنتی ساختار قدرت در برخی خانواده‌های ایرانی». پژوهش نامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ش ۱۰، ۱۳۸-۱۱۱.
- محمدی، بیوک (۱۳۹۵). ساختار قدرت در خانواده. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- مدیری، فاطمه، مهدوی، محمدصادق (۱۳۹۴). «ارزش‌های پست‌مدرن خانوادگی در شهر تهران». تهران: خانواده پژوهی، ش ۴۳، ۲۹۶-۲۸۱.
- مرادی، مهدی و دیگران (۱۳۹۵). «بازنمایی خانواده در رمان‌های فارسی». جامعه‌شناسی هنر و ادبیات. ش ۱۵، ۱۳۴-۱۰۷.
- مندنی‌پور، شهریار (۱۳۷۵). مومیا و غسل. تهران: نیلوفر.
- مندنی‌پور، شهریار (۱۳۷۷). شرق بنفشه. تهران: مرکز.
- مندنی‌پور، شهریار (۱۳۸۲). آبی ماورای بحار. تهران: مرکز.
- مهدی، علی‌اکبر (۱۳۵۴). در جامعه‌شناسی خانواده ایرانی. تهران: پیام
- مهدوی، محمدصادق و صبوری خسروشاهی، حبیب (۱۳۸۲). «بررسی ساختار توزیع قدرت در خانواده». تهران: انجمن ایرانی مطالعات زنان. سال اول، ش ۲، ۶۵-۲۸.
- میر صادقی، جمال (۱۳۸۱). جهان داستان (ایران). تهران: اشاره.
- میر عابدینی، حسن (۱۳۸۳). صدسال داستان‌نویسی ایران. تهران: چشمه.
- میر عابدینی، حسن (۱۳۸۸). هشتاد سال داستان کوتاه ایرانی. تهران: کتاب خورشید.
- ویر، ماکس (۱۳۹۲). مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی. مترجم احمد صدارتی. تهران: نشر مرکز.
- ورکیانی، فرحناز (۳۸۴). «خانواده ایرانی؛ امروز، دیروز، فردا گفتگو با دکتر باقر ساروخانی». آموزش علوم اجتماعی. دوره ۸، ش ۳، ۳-۸.